

СУДОВІ СПРАВИ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

аналіз за ст. 126–1
Кримінального Кодексу України
(2019–2023)

Аналітичний звіт за результатами моніторингу
судових рішень першої інстанції щодо справ
про домашнє насильство в Україні

МАРШ
ЖІНОК

СУДОВІ СПРАВИ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

аналіз за ст. 126–1 Кримінального Кодексу України (2019–2023)

Аналітичний звіт за результатами моніторингу судових рішень першої інстанції щодо справ про домашнє насильство в Україні

Матеріал підготовлено за підтримки БО «Марш Жінок»

Авторки проєкту:

Правовий аналіз матеріалів звіту — **Дорофеева Вікторія**, к.ю.н., координаторка юридичної служби БО «Марш Жінок»

Моніторинг справ та вибірка статистичних даних — **Яна Шуляка**, консультантка юридичної служби БО «Марш Жінок»

Координаторка дослідження — **Оксана Гузь**, адвокатка, керуюча партнерка Адвокатського об'єднання «Прове»

Рецензентка — **Марія Менджул**, д.ю.н., професорка Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

Дизайн і верстка — **Ірина Стасюк**.

ЗМІСТ

Вступ та контекст	3
Методологія	5
Ключові результати	14
Аналіз видів покарань	19
Аналіз окремих напрямків правозастосувальної практики (з проміжними висновками з кожного напрямку).....	26
5.1. Угода про примирення та угода про визнання винуватості	27
5.2. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям	38
5.3. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим	43
5.4. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки	47
5.5. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки	52
5.6. Відмова потерпілого як підстава для закриття кримінального провадження	61
Висновки та рекомендації	69
Рецензія	74

1. ВСТУП ТА КОНТЕКСТ

Домашнє насильство залишається глибоко вкоріненою суспільною проблемою. Хоча кількість заяв про насильство зростає, багато з них не доходять до суду, залишаючи потерпілих без захисту, а кривдників — без покарання. Навіть коли справи доходять до вироку, якість правосуддя часто не відповідає потребам постраждалих. Тому важливо аналізувати реакцію правової системи, щоб зрозуміти її здатність забезпечити справедливість і запобігти повторним випадкам насильства.

Метою цього моніторингу є збір, систематизація та аналіз судових рішень у справах, пов'язаних із домашнім насильством, кваліфікованих за статтею 126–1 Кримінального кодексу України. Дослідження охоплює період з 2019 до 2023 року та спрямоване на виявлення тенденцій у судовій практиці щодо цих справ, а також особливостей розгляду та ухвалення рішень судами першої інстанції.

Моніторинг не лише підвищує обізнаність про масштаби проблеми домашнього насильства, але й дозволяє оцінити, як ефективно судова система реагує на виклики домашнього насильства.

Аналіз призначених покарань, частоти їхнього застосування та формулювань у рішеннях суддів, дозволяє оцінити загальні тенденції розгляду справ про домашнє насильство в Україні.

Звіт також допомагає визначити напрями для вдосконалення правозастосовної практики, щоб забезпечити належний підхід до розгляду таких справ. Ми сподіваємось, що отримані результати стануть основою для посилення зусиль з адвокатування необхідних змін у сфері протидії домашньому насильству та захисту прав потерпілих.

Цей звіт є нашим внеском у захист прав жінок і покликаний підкреслити важливість надання належної правової допомоги постраждалим від домашнього насильства та забезпечення права

на доступ до правосуддя. Крім того, він слугуватиме основою для майбутнього адвокатування необхідних змін, з метою забезпечення справедливості та захисту прав кожної потерпілої особи.

Примітка щодо термінології: У зв'язку з особливостями юридичної термінології та для зручності читання, у цьому звіті термін «потерпілий» використовується у загальному значенні та стосується як чоловіків, так і жінок, які зазнали домашнього насильства. Ми визнаємо важливість гендерно чутливої мови та прагнемо до максимальної інклюзивності у нашому аналізі.

Примітка щодо законодавчих норм: Всі положення законодавства, зокрема, норми та санкції, у цьому звіті використовуються у тій редакції, що була чинною протягом досліджуваного періоду (2019–2023 роки).

2. МЕТОДОЛОГІЯ

Ціль моніторингу

Метою цього моніторингу є виявлення прогалин у системі правосуддя та визначення ефективності судової реакції на випадки домашнього насильства, кваліфіковані за статтею 126–1 Кримінального кодексу України. Моніторинг охоплює період з 2019 до 2023 року та має на меті дослідити, як саме функціонує правова система в контексті цієї складної проблеми, а також виявити динаміку змін у судовій практиці.

Методи збору даних

Під час підготовки цього аналізу була проведена робота за кількома напрямками:

Досліджено судові рішення судів першої інстанції у формі вироків за обвинувачення у домашньому насильстві за статтею 126–1 Кримінального кодексу України за період 2019–2023 років.

Досліджено судові рішення судів першої інстанції у формі ухвал, якими ухвалено рішення про припинення провадження у справах за обвинувачення у домашньому насильстві, за статтею 126–1 Кримінального кодексу України за цей самий період.

Проаналізовано статистичні дані, розміщені на офіційних сайтах Судової влади України, Офісу Генерального прокурора, Євростату, а також дані, отримані від Національної поліції України.

Дослідження судових рішень базувалося на використанні відкритих судових реєстрів, зокрема, системи аналізу судових рішень VERDICTUM. Це спеціалізований багатофункціональний продукт, що дає можливість вибору справи за схожими критеріями для аналізу та синхронізується з Єдиним державним реєстром судових рішень відповідно до Закону України «Про доступ до судових

рішень»¹ та Порядку ведення Єдиного державного реєстру судових рішень². VERDICTUM працює як автоматизована система збирання, зберігання, захисту, обліку, пошуку та надання електронних копій судових рішень. Дані обробляли вручну або за допомогою автоматизованих методів.

рік	кількість вироків, що потребували аналізу	кількість вироків, врахованих в аналізі	кількість ухвал, що потребували аналізу	кількість ухвал, врахованих в аналізі
2019	255	246	163	75
2020	1079	968	320	211
2021	1809	1536	208	118
2022	1278	1018	115	62
2023	1954	1590	204	98

Первинні дані та вибірка

Для аналізу були відібрані судові рішення двох типів:

- вирок за обвинувачення у домашньому насильстві;
- ухвали про припинення проваджень у цих справах.

Також були досліджені офіційні статистичні дані щодо кількості справ, зареєстрованих та направлених до суду за статтю 126-1 Кримінального кодексу України. Статистичні дані були отримані з відкритих джерел, таких як Судова влада України, Офіс Генерального прокурора та Національна поліція України.

Для повного географічного охоплення дослідження, для аналізу були відібрані судові рішення з усіх регіонів України.

Аналізувались **всі доступні справи** за зазначений період, опубліковані в Єдиному державному реєстрі судових рішень та наявні у системі VERDICTUM. Відбір справ не проводився випадково;

дослідження охоплювало всю доступну базу даних, що підвищує репрезентативність та повноту отриманих результатів.

Процедура збору даних

Для проведення моніторингу використовувалися технічні інструменти системи VERDICTUM — спеціалізованого багатофункціонального продукту, що надає можливість вибору справ за схожими критеріями для аналізу та синхронізується з Єдиним державним реєстром судових рішень. Система VERDICTUM дозволяє здійснювати пошук за такими індикаторами:

Для пошуку судових рішень у формі вироку, використовувалися такі індикатори:

- пошук за нормативно-правовими актами — ст. 126–1 КК України;
- суд — перша інстанція;
- форма судового рішення — вирок;
- період ухвалення рішення — відповідний рік;
- форма судочинства — кримінальна.

Для пошуку судових рішень у формі ухвали, використовувалися такі індикатори:

- пошук за нормативно-правовими актами — ст. 126–1 КК України;
- суд — перша інстанція;
- форма судового рішення — ухвала;
- результат рішення — провадження припинено;
- результат рішення — провадження припинено у зв'язку з закінченням строку давності;
- період ухвалення рішення — відповідний рік;
- форма судочинства — кримінальна.

Методи аналізу

Під час дослідження застосовувалися як кількісні, так і якісні методи аналізу. Кількісний аналіз передбачав розгляд кількості справ за кожен рік, а також аналіз частоти винесення вироків та ухвал.

Якісний аналіз охоплював тип порушень, міру запобіжних заходів, формулювання фабул рішень суддів та їхню відповідність реальним потребам потерпілих.

Для аналізу даних застосовувалися статистичні методи, а також індикатори пошуку, зокрема, ключові слова та нормативно-правові акти, що дозволило виокремити релевантні рішення для детальнішого аналізу.

Ймовірна похибка

Враховуючи положення Постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання забезпечення функціонування інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних систем, публічних електронних реєстрів в умовах воєнного стану» від 12.03.2022 №263³, деякі рішення судів не вдалося проаналізувати у зв'язку з обмеженим доступом до Єдиного державного реєстру судових рішень.

За наявною інформацією, загальний відсоток закритих справ, відповідно до цієї Постанови, становить приблизно 6,65% від усієї кількості проаналізованих справ за період 2019–2023 років. Найвищий відсоток закритих справ спостерігався у 2020 та 2021 роках, він становив 13,31% та 12,39% відповідно. У 2022 та 2023 роках цей показник значно знизився до 2,22% та 0,24% відповідно.

Проте, в окремих випадках, нам вдалося частково дослідити фабулу та вирок з цих закритих справ. У 2019 році — 62 справи з 62 закритих, у 2020 році — 157 справ із 157 закритих, у 2021 році — 205 справ з 205 закритих, у 2022 році – 24 справи з 24 закритих, у 2023 році — 3 справи з 4 закритих. Зокрема, вдалося проаналізувати інформацію щодо ухвалених рішень, а також статі потерпілих та кривдників.

Також є розбіжність між кількістю проаналізованих справ у системі VERDICTUM та статистичними даними, розміщеними на сайті Судової влади України, що ймовірно пов'язане з невнесенням деяких судових рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень.

3 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-2022-%D0%BF#Text>

рік	кількість проаналізованих у цьому звіті справ	кількість розглянутих проваджень із сайту Судової влади
2019	321	319
2020	1179	1194
2021	1654	1 658
2022	1080	1042
2023	1688	1681

Похибка, виявлена під час опрацювання даних є низькою, з усередненим показником 0.64%, що свідчить про те, що загальні результати дослідження є досить точними. Враховуючи невеликий відсоток похибки, вона має мінімальний вплив на кінцеві висновки. Навіть найбільша похибка у 2022 році (+3.65%) не є критичною, тому загальні тенденції залишаються валідними.

Різниця в кількості проаналізованих нами справ та кількості розглянутих проваджень із сайту Судової влади може бути пов'язана з кількома факторами:

- Обмежений доступ до даних. У зв'язку з обмеженнями, введеними на період воєнного стану, доступу до деяких судових рішень не було, що могло вплинути на можливість повного доступу до всіх даних.
- Неоднаковість категорій справ. Офіційна статистика судової влади може враховувати певні категорії справ, не завжди відображених в текстах судових рішень, що використовуються в цьому аналізі (наприклад, справи, що були передані або перенесені, але не завершені вироком чи ухвалою або рішення, що не набрали законної сили у звітному періоді тощо).
- Час внесення даних до реєстру. Є ймовірність, що не всі справи були оперативно внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень або оновлені в базі даних.
- Методологія аналізу. Можливо, є невідповідність у визначенні типів проваджень або вироків між методологією, що

застосовувалася в цьому звіті та методологією звітності Судової влади.

- Інші статистичні відхилення. Зокрема, статистичні дані можуть мати певні розбіжності через технічні збої, дублювання справ або їхні різні стадії в судовій системі.

Статистичні дані щодо потерпілих

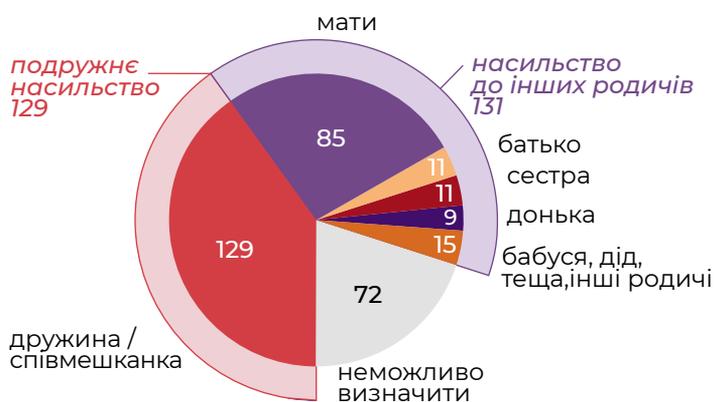
Під час аналізу судових рішень, виокремлених під час моніторингу, потерпілих класифікували за такими ознаками:

- Стать потерпілих: кількість жінок та чоловіків, що стали жертвами насильства.
- Тип стосунків: випадки подружнього насильства, насильства щодо співмешканок/ців та насильства між дорослими дітьми та батьками.
- Присутність неповнолітніх — кількість справ, в яких діти були свідками або потерпілими.
- Роки аналізу: дані були зібрані за період 2019–2023 років.

2019 РІК

321 справа

рідство
з кривдником

стать
потерпілих

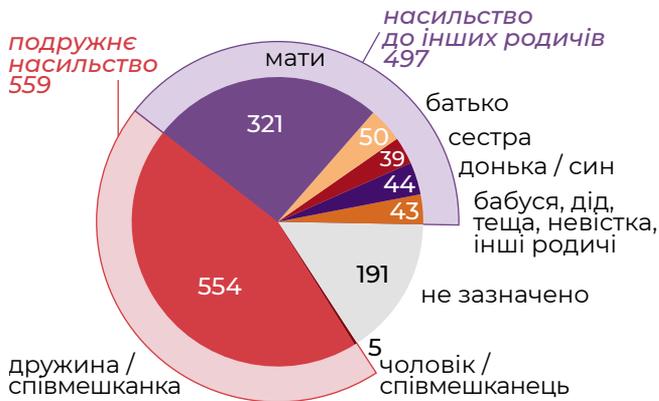
6

неповнолітні
(потерпілі / були присутні
під час скоєння насильства)

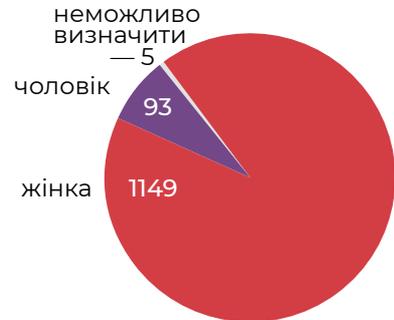
2020 РІК

1179 справ

рідство
з кривдником

стать
потерпілих

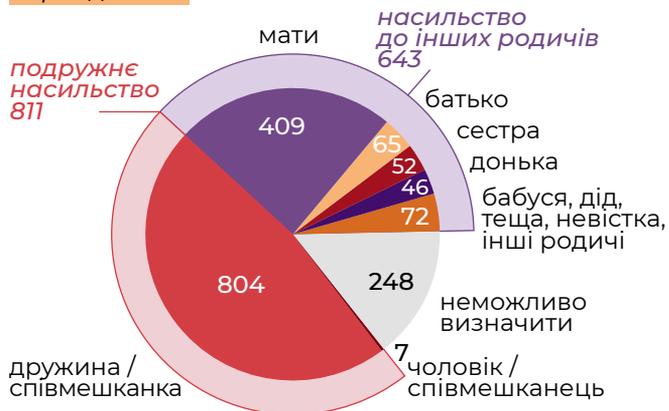

19 неповнолітні
(потерпілі / були присутні
під час скоєння насильства)

2021 РІК

1654 справ

рідство
з кривдником

стать
потерпілих

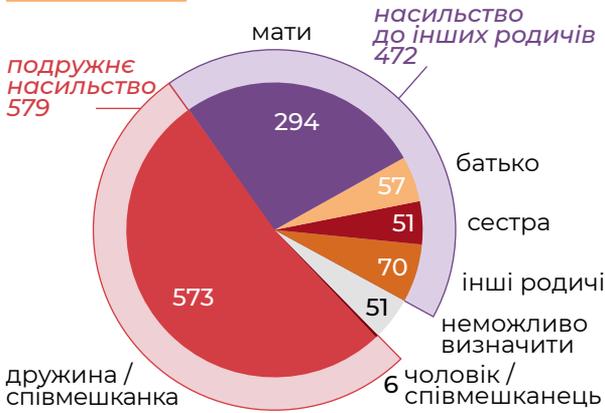

48 неповнолітні
(потерпілі / були присутні
під час скоєння насильства)

2022 РІК

1080 справ

рідство
з кривдником

стать
потерпілих

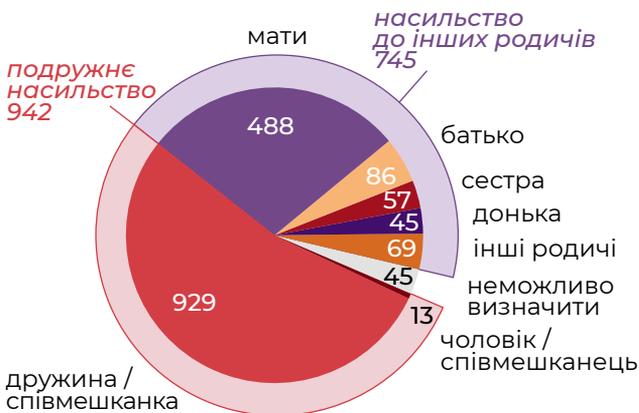

55 неповнолітні
(потерпілі / були присутні
під час скоєння насильства)

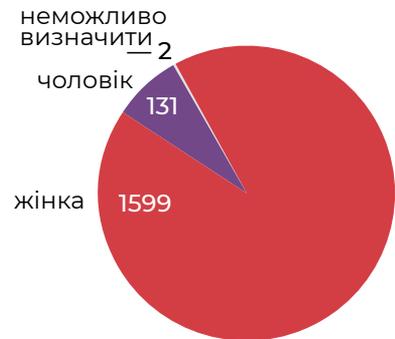
2023 РІК

1688 справ

рідство
з кривдником

стать
потерпілих

118 неповнолітні
(потерпілі / були присутні
під час скоєння насильства)

Примітка: через те, що потерпілих у межах однієї справи може бути декілька, кількість потерпілих не завжди дорівнює кількості справ.

Під терміном “подружнє насильство” розуміється насильство між подружжям/колишнім подружжям або між особами що проживають чи проживали разом.

Під терміном “насильство між дорослими дітьми та батьками/іншими родичами” розуміється насильство, вчинене дорослими дітьми щодо своїх батьків, бабусі, дідуся, мачухи, свекрухи або невістки, племінниці, тітки або інших родичів.

Підсумок розділу

У цьому розділі ми детально описали методологію дослідження, спрямованого на аналіз судової практики за статтею 126–1 Кримінального кодексу України за період 2019–2023 років. Моніторинг охопив усі доступні судові рішення з усіх регіонів України, що забезпечило повне географічне охоплення та репрезентативність вибірки.

Попри деякі обмеження, що пов’язані з відсутністю доступу до даних на період воєнного стану, загальна похибка є незначною і суттєво не впливає на точність результатів. Методологія дослідження забезпечує надійну основу для формулювання висновків та рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності судової реакції на випадки домашнього насильства в Україні.

3. КЛЮЧОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

3.1. ДИНАМІКА СУДОВИХ РІШЕНЬ, ВИОКРЕМЛЕНИХ ПІД ЧАС МОНІТОРИНГУ

Динаміка кількості справ про домашнє насильство:

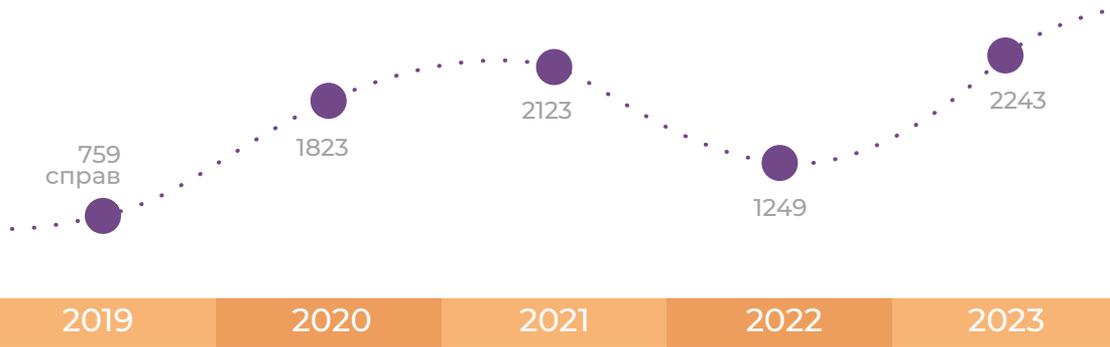

Зі свого боку, відповідно до даних Національної поліції щодо кількості заяв та повідомлень про вчинені правопорушення та інші події, пов'язані з домашнім насильством:

Можемо побачити, що аналогічно до загальної динаміки справ, кількість заяв та повідомлень різко збільшується у 2020 році, зростає й надалі у 2021 році, а ось у 2022 році зменшується.

Водночас із цим, Офіс генерального прокурора має свою статистику щодо кримінальних правопорушень за статтю 126-1 (домашнє насильство), за якими провадження направлені до суду:

Відповідно до цих даних також спостерігається спад направлених до суду проваджень у 2022 році та, зокрема, значне зростання у 2020 році.

Проміжні висновки

Порівняння даних Національної поліції, Офісу Генерального прокурора та кількості справ дає ширшу картину динаміки домашнього насильства в Україні.

У 2022 році спостерігалось зменшення кількості справ та заяв, що ймовірно пов'язано з повномасштабним вторгненнями росії в Україну, масовою евакуацією, обмеженим доступом до правової допомоги та дещо зміненими пріоритетами державних установ.

3.2. КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ПО РЕГІОНАХ

У цьому розділі наводяться дані щодо регіональної динаміки кількості справ про домашнє насильство, а також виділяються регіони з найбільшою кількістю справ, різкими змінами та зниженням кількості справ.

Регіони з найбільшою кількістю справ:

- **Львівська** область: особливо виділяється у 2021 (146 справ), 2022 (136 справ) та 2023 (163 справи) роках.
- **Дніпропетровська** область: стабільно висока кількість справ, з піком у 2023 році (122 справи).
- **Закарпатська** область: значне зростання кількості справ у 2022 (100 справ) та 2023 (109 справ) роках.

- **Сумська** область: помітне зростання з 2019 (17 справ) до 2023 (106 справ).

Регіони з найменшою кількістю справ:

- **Луганська** область: різке зниження кількості справ у 2022 (2 справи) та їхня відсутність у 2023 році.
- **Херсонська** область: зниження до 7 справ у 2022 та лише 2 справи у 2023 році.
- **Волинська** область: низькі показники у 2019 (0 справ) та 2022 (9 справ), але зростання у 2023 (36 справ).

Зростання кількості справ:

- **Сумська** область: з 17 справ у 2019 році до 106 справ у 2023 році.
- **Київська** область: з 2 справ у 2019 році до 90 справ у 2023 році.
- **Одеська** область: значний стрибок у 2023 році (135 справ) порівняно з попередніми роками.

Зниження кількості справ:

- **Донецька** область: після піку в 2021 році (144 справи) кількість справ знизилась до 13 у 2023 році.
- **Херсонська** область: зниження з 70 справ у 2020 році до 2 справ у 2023 році.
- **Луганська** область: з 38 справ у 2021 році до 0 справ у 2023 році.

Так, помітне зниження кількості справ у регіонах, що постраждали від воєнних дій: Донецька, Луганська та Херсонська області. Різке зниження кількості справ у 2022–2023 роках, що ймовірно пов'язано з активними бойовими діями та тимчасовою окупацією територій.

Особливості регіонів

Волинська область: відсутність справ у 2019 році та поступове зростання до 36 справ у 2023 році може свідчити про покращення виявлення та реагування на випадки домашнього насильства.

Закарпатська область: різке збільшення кількості справ у 2022 році (100 справ) може бути пов'язане зі збільшенням кількості внутрішньо переміщених осіб, а, отже, впливає на статистику в регіонах, що приймають переселенців.

Більшість регіонів України демонструють поступове зростання кількості справ про домашнє насильство протягом 2019–2023 років. Ця тенденція помітна у Львівській, Закарпатській, Рівненській, Тернопільській та інших областях.

3.3. ВПЛИВ ГЛОБАЛЬНИХ ПОДІЙ

Вплив пандемії COVID-19 (2020-2021)

Карантинні заходи в Україні почалися в березні 2020 року і тривали до 1 липня 2023 року. Зокрема, локдауні, закриття підприємств, обмеження на пересування і багато часу, проведеного вдома.

Під час пандемії кількість справ про домашнє насильство значно зросла. У 2020 році зареєстрували 1179 справ (зростання з 321 у 2019 році), що може бути пов'язано з ізоляцією, фінансовими труднощами та стресом від локдаунів. У 2021 році кількість справ досягла 1654, що свідчить про те, що соціальні наслідки пандемії тривали навіть після пом'якшення обмежень.

Вплив повномасштабного вторгнення Росії (2022 рік)

У 2022 році кількість справ зменшилася до 1080, що можна пояснити евакуацією населення з небезпечних регіонів, перевантаженням судової системи та зміною фокуса суспільства на питання виживання під час війни. У 2023 році кількість справ знову зросла до 1688, що може свідчити про повернення до правових процесів у більш стабільних регіонах.

Вплив масової міграції жінок до Європи

Згідно з даними Євростату, протягом 2022 року тимчасовий захист у Європі отримали 4 125 000 жінок, а у 2023 році — 3 950 000 жінок. Ці дані свідчать про значний міграційний рух у зв'язку з війною та впливають на регіональну динаміку домашнього насильства.

Джерело даних Євростату.

Підсумовуючи проаналізовані вище результати, можна стверджувати таке :

- пандемія COVID-19 суттєво вплинула на зростання кількості справ у 2020-2021 роках.
- повномасштабне вторгнення росії призвело до тимчасового зниження кількості справ у 2022 році.
- 2023 рік показує новий пік, можливо, у зв'язку з відносною стабілізацією загальної безпекової ситуації в країні, відновленням повноцінної роботи правоохоронних органів та судової системи.
- регіональні відмінності відображають вплив внутрішньої міграції та бойових дій.
- масова міграція жінок до Європи вплинула на внутрішню статистику справ про домашнє насильство.

4. АНАЛІЗ ВИДІВ ПОКАРАНЬ

У цьому розділі здійснюється комплексний аналіз застосування різних видів покарань до осіб, обвинувачених у вчиненні домашнього насильства в Україні за період з 2019 до 2023 року.

4.1. ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА ВИДИ ПОКАРАНЬ

Відповідно до статті 126–1 «Домашнє насильство» Кримінального кодексу України, домашнє насильство, протягом 2019–2023 років, карається такими основними видами покарань:

- Громадські роботи на строк від 150 до 240 годин.
- Арешт на строк до шести місяців.
- Обмеження волі на строк до 5 років.
- Позбавлення волі на строк до 2 років.

Ці види покарань дозволяють суду враховувати індивідуальні обставини кожної справи та ступінь тяжкості злочину.

Слід зауважити, що під час аналізу отриманих даних, завдяки моніторингу, було помічена тенденція застосування судами штрафу як покарання, поряд зі згаданими вище видами покарання. Його застосовували на підставі ст. 69 КК України, що дозволяє призначити більш м'яке покарання, ніж передбачено законом, з обов'язковим мотивуванням такого рішення.

Також, у 2022 та 2023 роках в судових рішеннях зазначалося, що деякі кривдники були військовослужбовцями (8 осіб у 2022 році та 20 осіб у 2023 році). Проте, спеціальні види покарань почали застосовувати лише у 2023 році. Серед таких покарань у справах про домашнє насильство з'явилися: службові обмеження (стаття 58 ККУ), арешт на гауптвахті (стаття 60 ККУ) та тримання в дисциплінарному батальйоні (стаття 62 ККУ). Ці види покарань призначають лише військовослужбовцям.

Зазвичай військовослужбовців карають так само як і цивільних осіб, але спеціальні покарання застосовуються рідко й лише тоді, коли характер злочину, особа винного та обставини справи потребують особливого підходу.

Динаміка призначення покарань за роками

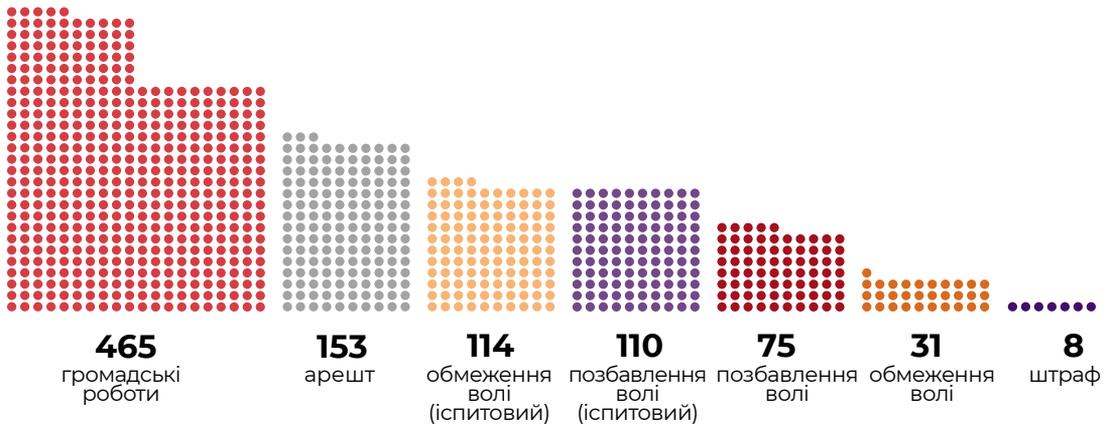
2019 РІК *види покарань*

321 справа

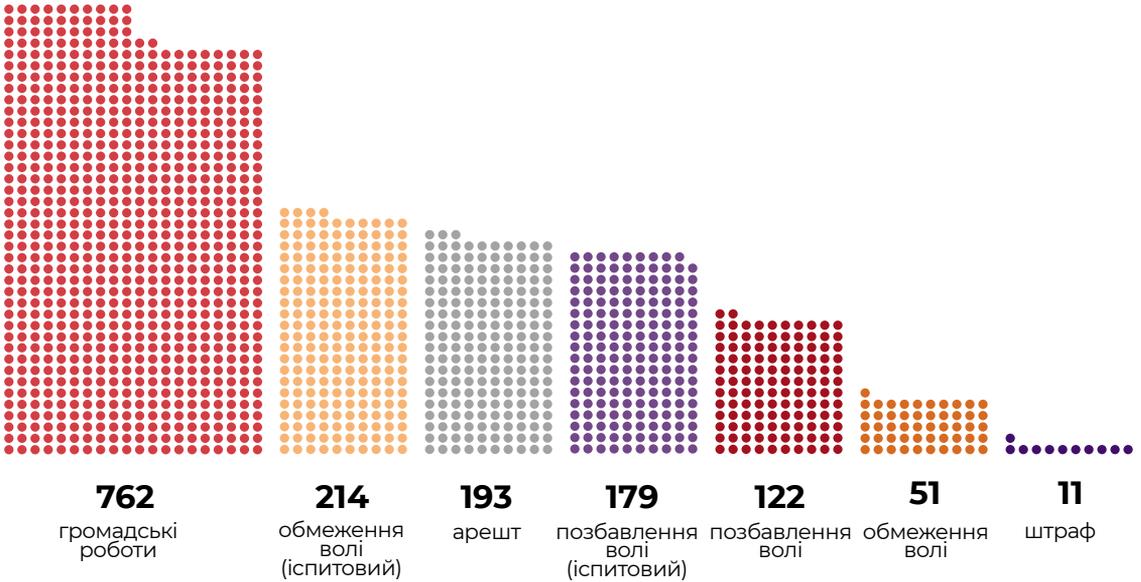
2020 РІК *види покарань*

1179 справ

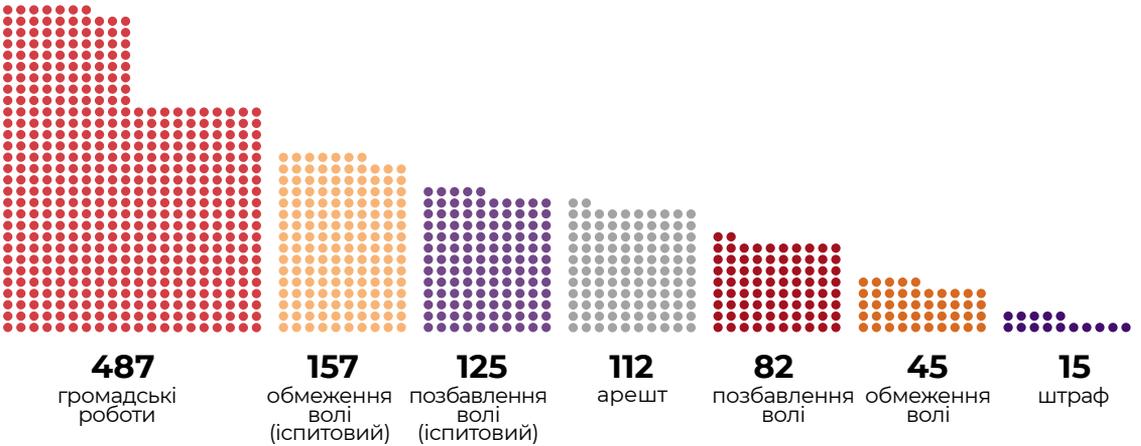
2021 РІК види покарань

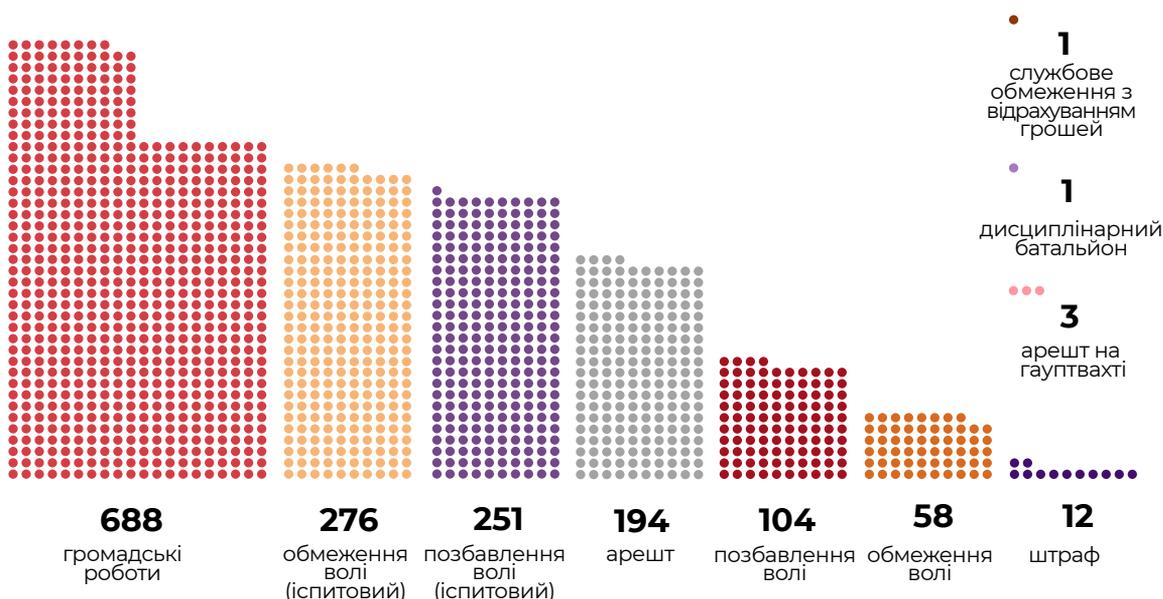
1654 справ

2022 РІК види покарань

1080 справ

Загалом, громадські роботи є найпоширенішим видом покарання для кривдників, кількість яких зросла зі 125 у 2019 році до 688 у 2023 році. Це може свідчити про схильність судів до призначення менш суворих санкцій, з метою ресоціалізації кривдників.

А ось, наприклад, штрафи є дуже рідкісним видом покарання у всіх регіонах. Штрафи взагалі не застосовувалися у Волинській, Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській, Луганській, Миколаївській, Херсонській, Харківській, Черкаській та Чернівецькій областях.

Одночасно спостерігається тенденція до збільшення випадків призначення обмеження та позбавлення волі, що може свідчити про більш суворий підхід судів до домашнього насильства.

4.2. КЛЮЧОВІ ПОКАЗНИКИ ПО РЕГІОНАХ

Аналіз статистичних даних свідчить, що громадські роботи є найпоширенішим видом покарання у більшості регіонів України. Зокрема, високі відсотки призначення цього виду покарання спостерігаються в таких областях:

Інші області також демонструють значний відсоток призначення громадських робіт, переважно перевищуючи 30%.

Щодо відмінностей у суворості покарань, можна відзначити таке:

Харківська область характеризується більш збалансованим розподілом між різними видами покарань. Громадські роботи складають 31,12%, позбавлення волі — 20,33%, а арешт — 14,11% від загальної кількості призначених покарань. Такий розподіл свідчить про застосування ширшого спектра санкцій залежно від обставин кожної справи.

Львівська область, навпаки, має високий відсоток призначення громадських робіт — 60,48%, водночас позбавлення волі застосовується у 12,23% випадків. Це вказує на тенденцію до призначення більш м'яких покарань та орієнтацію на реабілітаційні заходи.

Високий рівень позбавлення волі (з іспитивим строком та без нього) спостерігається в таких областях:

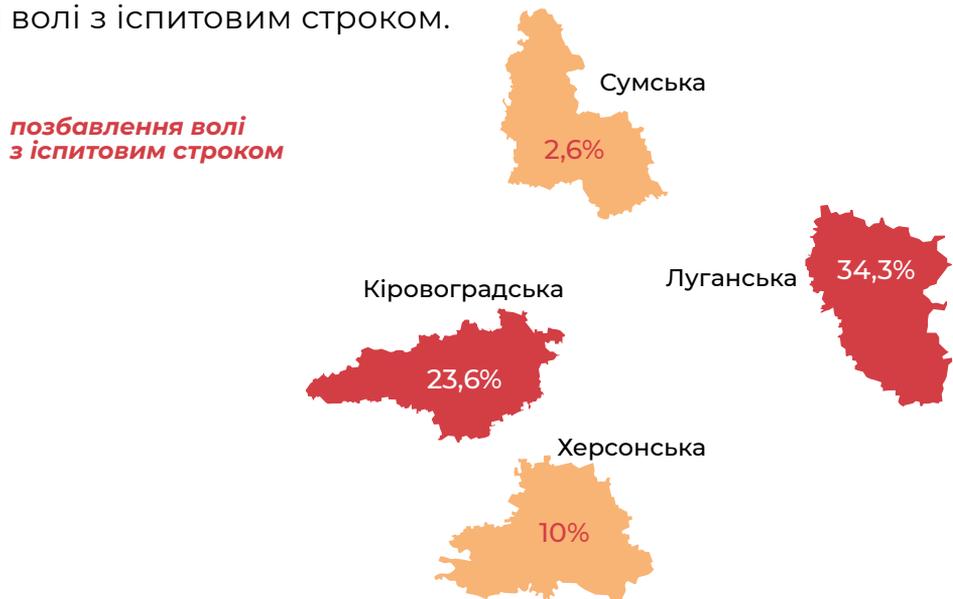
- Луганська область: позбавлення волі з іспитивим строком — 34,29%, без іспитивого строку — 8,57%.
- Харківська область: позбавлення волі з іспитивим строком — 20,33%, без іспитивого строку — 13,28%.

- Кіровоградська область: позбавлення волі з іспитивим строком — 23,64%, без іспитивого строку — 11,82%.

Деякі області демонструють високий рівень арештів. У цих регіонах арешт використовується як ефективний засіб покарання, можливо, як альтернатива більш тривалому позбавленню волі або у зв'язку зі специфікою правопорушень.

Також можна спостерігати нерівномірне використання позбавлення волі з іспитивим строком.

Західні області (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська) частіше застосовують громадські роботи та мають нижчі показники позбавлення волі. Східні та Південні області (Луганська, Харківська, Одеська) частіше застосовують позбавлення волі та обмеження волі з іспитивим строком.

Високий відсоток позбавлення волі без іспитового строку в деяких регіонах. Харківська область: 13,28% позбавлення волі без іспитового строку. Полтавська область: 8,28%. Це вище за середні показники по країні.

Значні відмінності між регіонами в застосуванні тих чи інших видів покарань свідчать про відсутність стандартизованого підходу. Це може бути пов'язано з різними факторами: завантаженістю судів, кваліфікацією суддів, місцевими традиціями та практиками.

Зростання кількості справ про домашнє насильство та суворість покарань відображає посилену увагу держави та суспільства до цієї проблеми. Більш суворі покарання можуть мати превентивний ефект, сприяючи запобіганню повторним правопорушенням.

Щодо військовослужбовців, застосування спеціальних покарань свідчить про адаптацію рішень до умов воєнного стану.

5. АНАЛІЗ ОКРЕМИХ НАПРЯМКІВ ПРАВО-ЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ

Для правового аналізу виокремлених під час моніторингу результатів, в цьому звіті ми зосередилися на конкретних правових інструментах, оскільки вони відіграють ключову роль у процесі розгляду справ про домашнє насильство.

Кожен із напрямів, що був обраний для аналізу, пов'язаний з механізмами, що безпосередньо впливають на можливість притягнення кривдників до відповідальності або їхнього звільнення від неї, застосування до кривдника справедливого покарання або закриття кримінального провадження.

Для належного оцінювання ефективності застосування норм кримінального права, в боротьбі з домашнім насильством, правильність їхньої реалізації судами та відповідність реакції органів прокуратури, зокрема, у разі неправильного правозастосування, для детального аналізу виокремили такі блоки:

- Угоди про примирення та угоди про визнання винуватості є поширеними інструментами в кримінальному процесі, зокрема, у справах про домашнє насильство. Однак вони можуть бути ризикованими, особливо коли суди не досліджують, чи справді угода про примирення укладена добровільно з ініціативи потерпілої особи, або чи потерпіла надала свою письмову згоду на укладення угоди про визнання винуватості. Аналіз цього інструменту спрямований на виявлення таких ризиків.
- Звільнення від кримінальної відповідальності, у зв'язку з дійовим каяттям, передбачає, що обвинувачений визнає провину

та щиро кається у скоєному. Важливо проаналізувати, чи цей механізм застосовується у справах про домашнє насильство справедливо, і чи не дозволяє це кривдникам уникати покарання через неправильне тлумачення суддями норм.

- Звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим — вибір цього напрямку дозволяє оцінити, якою мірою аналізовані випадки звільнення від відповідальності, мали правові підстави для застосування цієї норми у справах щодо домашнього насильства.
- Звільнення у зв'язку з передачею на поруки — цей механізм рідко використовується у справах про домашнє насильство, але вимагає дослідження судом можливості звільнення від відповідальності, враховуючи всі обставини справи та права потерпілого.
- Звільнення у зв'язку зі зміною обстановки — цей механізм може використовуватися як підстава для звільнення кривдника від відповідальності, якщо зміни у житті обвинуваченого свідчать про те, що він перестав бути суспільно небезпечним. Аналіз цього інструменту допомагає зрозуміти, як суди оцінюють такі обставини.
- Відмова потерпілого від обвинувачення як підстава для закриття провадження була активною практикою у 2019–2020 роках, але згодом її застосування зменшилося, у зв'язку із законодавчими обмеженнями. Попри це, деякі випадки закриття провадження на підставі відмови потерпілих все ж траплялись.

5.1. УГОДА ПРО ПРИМИРЕННЯ ТА УГОДА ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

У цьому розділі ми проаналізуємо практику застосування угод у кримінальному провадженні у справах про домашнє насильство. Угоди в кримінальному процесі є важливим інструментом, що дозволяє врегулювати конфлікт між сторонами на основі взаємної згоди, сприяючи ефективності правосуддя та економії ресурсів.

Метою цього розділу є виявлення ключових тенденцій та проблем, що виникають, зокрема, при застосуванні угод у справах про домашнє насильство.

Відповідно до Глави 35 Кримінального процесуального кодексу України, є два основних види угод:

1. Угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим.
2. Угоди між прокурором та підозрюваним або обвинуваченим про визнання винуватості.

У цьому розділі ми здійснимо глибокий аналіз практики застосування угод у кримінальному провадженні у справах про домашнє насильство за період 2019–2023 років. Ми розглянемо особливості застосування угод про примирення та специфіку і роль у кримінальному процесі угод про визнання винуватості й саме за цією логікою буде побудована структура цього розділу.

Угоди про примирення

У цьому розділі аналізуються особливості застосування угод про примирення у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства в Україні за період 2019–2023 років.

З огляду на положення Глави 35 Кримінального процесуального кодексу України, ми досліджуємо законодавчі основи цього механізму, його відповідність міжнародним стандартам та практичну реалізацію в судовій системі.

Аналіз законодавчих змін, судової практики та конкретних прикладів судових рішень дозволяє виявити тенденції та проблеми, що виникають при укладенні та затвердженні угод про примирення у справах про домашнє насильство. Зокрема, хто їх ініціює та як суди перевіряють дотримання вимог законодавства в цьому аспекті, чи відповідає узгоджене покарання законодавчим вимогам та які є підстави для відмови у затвердженні угод про примирення.

Правова основа угод про примирення

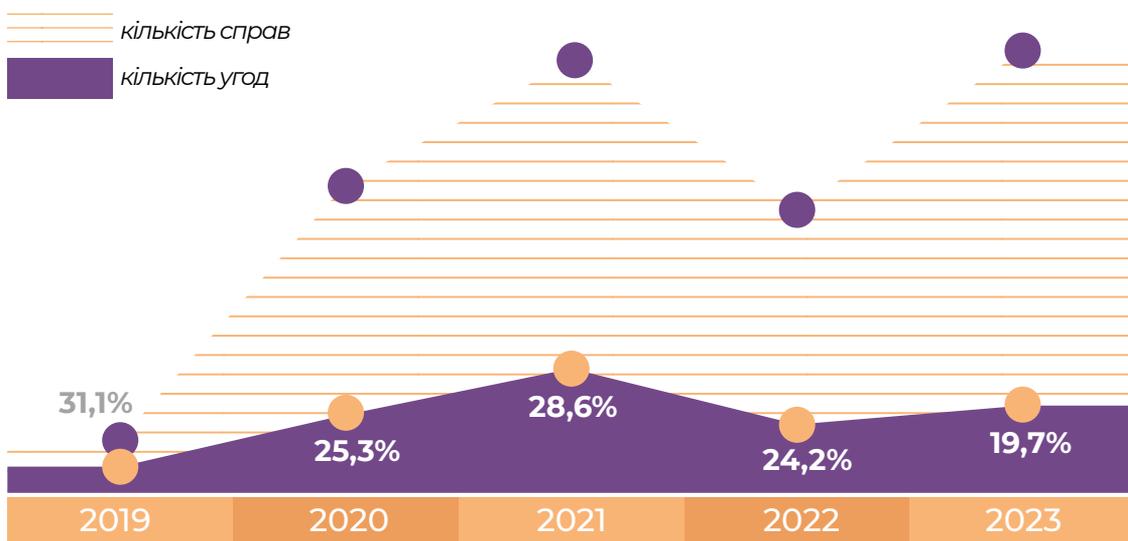
Статтею 468 КПК України визначено види угод, що можуть бути застосовані у кримінальному провадженні, але варто зауважити, що у випадках, пов'язаних із домашнім насильством, ініціювати угоду про примирення може лише потерпілий, його представник або законний представник. Це положення закріплено у частині першій

статті 469 КПК України й має на меті захистити права потерпілих від можливого тиску з боку кривдника.

Статистика укладення угод про примирення

Протягом періоду з 2019 до 2022 року спостерігається активне застосування угод про примирення у справах про домашнє насильство. Нижче наведена статистика укладених угод у порівнянні з загальною кількістю розглянутих справ:

ВІДСОТОК УКЛАДЕНИХ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ

Примітка до графіка: Попри коливання у відсотках, угоди про примирення залишаються поширеною практикою у справах про домашнє насильство. Зниження відсотка укладених угод у 2022 році може свідчити про підвищення обізнаності потерпілих щодо своїх прав або про зміну підходів у судовій практиці.

Проведений аналіз показує, що суди переважно дотримуються вимог ч.1 ст.469 КПК України, перевіряючи ініціативу потерпілої сторони при укладенні угоди.

Однак, є випадки, що висвітлені далі в цьому розділі, коли суди не відображають у вироках інформацію про ініціатора угоди або затверджують угоди без дослідження — від кого виходила ініціатива.

Отримані статистичні дані свідчать про необхідність підвищення уваги до процесу укладення угод та забезпечення повного дотримання прав потерпілих.

Практика застосування.

Випадки відмови суду в затвердженні угод про примирення

Попри законодавчу можливість укладення угод про примирення у справах про домашнє насильство, суди іноді правомірно відмовляють у їхньому затвердженні з різних причин. Найпоширеніші підстави для відмови розглянемо нижче.

1. Невідповідність узгодженого покарання законодавству – суди відмовляють у затвердженні угод, коли узгоджене сторонами покарання не відповідає вимогам законодавства або неможливе до виконання:

- досягнення обвинуваченим пенсійного віку — Ухвалою від 02.09.2019 №282/476/19 Любарський районний суд встановив, що *«...сторони угоди домовились про призначення обвинуваченому покарання у виді громадських робіт, тоді як на момент укладення угоди та її розгляду судом обвинуваченим досягнуто пенсійного віку, що за своєю суттю виключає можливість застосування до нього покарання у виді громадських робіт»;*
- неврахування попереднього засудження — Ухвалою від 29.06.2023 №745/295/23 Сосницький районний суд зазначив, що *«при призначенні покарання ОСОБА_4 має бути застосована ч. 4 ст. 70 КК України, оскільки він, після укладення угоди про примирення, засуджений за ч. 1 ст. 125 КК України до 200 годин громадських робіт, що має бути враховано судом при ухваленні вироку та призначенні покарання у вказаному кримінальному провадженні»*, тобто, суд відмовив у затвердженні угоди через неможливість призначення додаткового покарання без урахування попереднього вироку;
- невідповідність покарання санкції статті — Ухвалою від 12.04.2021 №289/578/21 Радомишльського районного суду визначено, що *«умови угоди про примирення, укладеної 30.03.2021 між обвинуваченим ОСОБА_4 та потерпілою*

ОСОБА_5, суперечать вимогам закону, оскільки узгоджене сторонами покарання за ст. 126–1КК України у виді 80 годин громадських робіт, не відповідає санкції відповідної статті Кримінального кодексу України, а, отже, відсутні правові підстави для затвердження угоди про примирення».

2. Відсутність добровільності під час укладення угоди — суди відмовляють у затвердженні угоди, якщо встановлено, що вона не є результатом добровільного волевиявлення сторін, або обвинувачений не визнає вини або не розуміє положень угоди:

- Ухвалою від 07.10.2019 № 716/1792/19 Заставнівського районного суду встановлено, що *«існують обґрунтовані підстави вважати, що укладення угоди не було добровільним»*, оскільки, в судовому засіданні обвинувачений пояснив, що *«угоду він уклав добровільно, але наслідки укладання та затвердження зазначеної угоди для нього не зрозумілі. Також не погодився із покаранням, визначеним угодою»*, а потерпіла заперечувала проти затвердження цієї угоди, оскільки *«наслідки її укладання та затвердження зазначеної угоди для неї не зрозумілі»*.
- Ухвала від 27.04.2023 № 379/501/23 Таращанський районний суд якою судом відмовлено у затвердженні угоди, оскільки, *«обвинувачений ОСОБА_5 зазначив що не визнає себе винуватим у пред'явленому обвинувачені, обставини викладені в обвинувальному акті не визнає, угоду про примирення з потерпілою він підписував, але саму її не читав та не знає умов угоди. При цьому вважав за можливе затвердити укладену угоду про примирення»*.

3. Відсутність примирення між сторонами — у деяких випадках потерпіла сторона просить суд відмовити у затвердженні угоди, оскільки обвинувачений вчиняє насильницькі дії й далі, фактичного примирення не відбулося або сторони змінили свою думку:

- Ухвала від 04.11.2019 № 188/1252/19 Петропавлівський районний суд — *«Потерпіла просила відмовити у затвердженні угоди про примирення між нею та обвинуваченим, оскільки він продовжує вчиняти відносно неї насильницькі дії. Прокурор в підготовчому судовому засіданні заперечував проти затвердження угоди, обґрунтовуючи тим, що примирення*

між сторонами не відбулося, обвинувачений повторно вчинив кримінальне правопорушення, передбачене ст. 126–1 КК України, де потерпілою є та ж сама особа ОСОБА_5, і просив призначити по цьому кримінальному провадженню судовий розгляд».

- Ухвала від 15.07.2021 № 588/1049/21 Тростянецький районний суд — судом встановлено, що «сторони угоди — потерпіла та обвинувачений на даний час не підтримують угоду, тобто не примирились, тому суд приходять до висновку про відмову у затвердженні угоди та продовження розгляду кримінального провадження на загальних підставах».

4. Порухення вимог щодо ініціативи укладення угоди — суди відмовляють у затвердженні угоди, якщо встановлено, що ініціатором її укладення був не потерпілий, а обвинувачений або інша особа:

- Ухвалою від 18.12.2023 №759/18780/23 Святошинського районного суду м. Києва суд відмовив у затвердженні угоди у зв'язку з тим, що «що ініціатором укладення угоди про примирення між обвинуваченим ОСОБА_3 та потерпілою ОСОБА_6 був обвинувачений ОСОБА_3, що суперечить вимогам ч. 1 ст. 469 КПК України, відповідно до якої угода про примирення у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, може бути укладена лише за ініціативою потерпілого, його представника або законного представника».
- Ухвалою від 13.11.2020 №277/1001/20 Ємільчинський районний суд відмовив у затвердженні угоди, оскільки це порушує вимоги законодавства та зазначив, що «потерпіла в підготовчому судовому засіданні пояснила, що угода укладена за ініціативою особи, яка проводила досудове розслідування і вона погодилася на її ініціативу та вирішила погодитися на умови, зазначені в угоді».

5. Відмова обох сторін від угоди в суді — під час судового розгляду і обвинувачений, і потерпілий відмовляються від укладеної раніше угоди, оскільки сторони не підтвердили бажання її укласти:

- Ухвалою від 28.07.2022 № 282/366/22 Любарський районний суд відмовив у затвердженні угоди про примирення встановивши, що «обвинувачений ОСОБА_4 та потерпіла ОСОБА_5

угоду про примирення не підтримали та просили відмовити в її затвердженні».

- Ухвалою від 31.03.2023 № 438/218/23 Бориславський міський суд — суд вважає, що «укладена між потерпілою та обвинуваченим угода на даний час не відповідає інтересам сторін кримінального провадження, та від цього угода затвердженням судом не підлягає» на підставі того, що «у підготовчому судовому засіданні потерпіла та обвинувачений заявили про відмову у затвердженні угоди».

6. Невідповідність угоди інтересам суспільства — суд може відмовити у затвердженні угоди, якщо вважає, що вона суперечить інтересам суспільства або узгоджене покарання є неефективним:

- Ухвалою від 18.11.2021 № 696/1023/21 Кам'янський районний суд — суд зазначив про необхідність перевірки угоди на «відповідність вимогам цього Кодексу та/або закону. Суд відмовляє в затвердженні угоди, зокрема, якщо умови угоди не відповідають інтересам суспільства», обґрунтовуючи це рішення тим, що «потерпіла хоча і просила затвердити угоду про примирення, пояснила, що дана міра покарання вже призначалася судом обвинуваченому за сімейне насилля, і не призвело до жодних позитивних зрушень, так як обвинувачений вчиняв під час відбування покарання, так і продовжує вчиняти насилля відносно неї, що призвело до нового кримінального провадження, відтак суд вважає, що затвердження такої угоди суперечить інтересам суспільства, узгоджена міра покарання є неефективною та суперечить завданням кримінального провадження, у зв'язку з чим суд приходить до висновку про неможливість затвердження даної угоди про примирення».

Питання дослідження судом ініціативи потерпілої особи під час постановлення вироку

За загальною практикою, важливим аспектом укладення угод про примирення у справах про домашнє насильство є дослідження судом факту ініціативи потерпілої особи.

Аналіз судових справ показує, що суди належно досліджують ці питання, відзначаючи у рішеннях, що ініціатором була саме потерпіла, встановлюють, що потерпілі в судовому засіданні просили затвердити угоду про примирення, підтвердивши, що угода укладена з їхньої ініціативи і такий підхід цілком відповідає вимогам ч.1 ст.469 КПК України.

Проте, є і випадки, коли в мотивувальній частині судового рішення є цитування положень ст.469 КПК України, але відсутні дані, які б давали розуміння того, чи справді суд переконався у тому, що угода про примирення була ініційована саме потерпілим. Навіть більше, в деяких рішеннях суд і не згадує цю умову, як обов'язкову у справах, пов'язаних із домашнім насильством — Вирок від 03.11.2023 №303/10130/23 Мукачівський міськрайонний суд, Вирок від 26.11.2021 №526/1590/21 Гадяцький районний суд, Вирок від 05.05.2020 №286/918/20 Овруцький районний суд тощо. Такий підхід веде до ризику порушення вимог законодавства щодо ініціативи потерпілої, при укладенні угоди про примирення і може свідчити про недостатню увагу суду до цього аспекту або про формальний підхід до затвердження угод.

Розширене тлумачення «кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством»

Відповідно до Постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2020 року (справа №453/225/19)⁴, будь-яке кримінальне правопорушення, що містить елементи домашнього насильства, вважається таким, що підпадає під категорію «злочин, пов'язаний із домашнім насильством».

Це означає, що навіть якщо правопорушення кваліфіковане не лише за ст.126–1 КК України, але й за іншими статтями (наприклад, ст.125 КК України — умисне легке тілесне ушкодження), то суд повинен застосовувати вимоги щодо ініціативи укладення угоди саме від потерпілої.

Саме такий підхід використовується деякими судами, які встановлюють, що угода про примирення була укладена за ініціативою потерпілих, а саме правопорушення кваліфіковане за декількома статтями.

4 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87602679>

Тобто, попри те, що правопорушення кваліфікується не лише за 126–1 статтею, суд однаково застосовує застереження щодо ініціативи потерпілої особи у разі укладання угоди про примирення, оскільки очевидно, що друге правопорушення є правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством.

Вдалими прикладами саме такого підходу є Вирок від 03.09.2020 №225/459/20 Дзержинський міський суд, Вирок від 15.02.2022 №583/4864/21 Охтирський міськрайонний суд, Вирок від 06.05.2021 №948/271/21 Машівський районний суд тощо.

Проміжні висновки

Суди загалом дотримуються вимог законодавства, досліджуючи та встановлюючи факт ініціативи потерпілого при укладенні угод про примирення у справах, пов'язаних із домашнім насильством.

Проблемні аспекти виникають у випадках, коли суди не відображають у вироках інформацію про ініціатора угоди або не зважають на вимогу ініціативи потерпілих, як на обов'язкову, щодо правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством.

Судам потрібно завжди документувати та відображати у вироках факт ініціативи потерпілої особи, при укладенні угоди про примирення. Угоди про примирення є важливим інструментом у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства, але їхнє застосування потребує суворого дотримання законодавчих вимог. Забезпечення добровільності угоди та ініціативи з боку потерпілої є ключовими для захисту її прав та інтересів.

Угоди про визнання винуватості в справах про домашнє насильство

Як зазначалося раніше, у кримінальному процесі України процедура укладення угод про визнання винуватості регулюється Главою 35 Кримінального процесуального кодексу України (КПК).

У контексті справ про домашнє насильство, питання укладення таких угод є особливо важливим, оскільки стосується захисту прав потерпілих осіб та забезпечення ефективного правосуддя.

Слід зазначити, що можливість застосування угод про визнання винуватості у справах відповідно до статті 126-1 КК залишалася

протягом усього досліджуваного періоду, а саме, з 2019 до 2022 року з певними особливостями:

- з 2019 до 31.06.2020 — угода про визнання винуватості могла бути укладена у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, а також особливо тяжких злочинів за певних умов.
- з 01.07.2020 термін «злочини невеликої чи середньої тяжкості» змінено на «нетяжкі злочини» відповідно до змін в законодавстві, що і відображено в частинах 3 та 4 статті 469. Так, поняття «нетяжкі злочини» замінило попереднє формулювання.

СТАТИСТИКА УКЛАДЕННЯ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

рік	кількість справ про домашнє насильство	кількість укладених угод про визнання винуватості	кількість укладених угод про визнання винуватості
2019	321	2	0,6%
2020	1179	2	0,17%
2021	1654	2	0,12%
2022	1080	32	2,96%
2023	1688	64	3,79%

Практика застосування

У цьому блоці окрему увагу слід звернути на положення частини 4 статті 469 Кримінального процесуального кодексу України. За цією нормою, укладення угоди про визнання винуватості в кримінальних провадженнях, де присутні потерпілі, можливе лише в тому разі, якщо всі потерпілі нададуть прокурору письмову згоду на укладення такої угоди. Це стосується справ, у яких злочином було завдано шкоди державним або суспільним інтересам, а також правам та інтересам окремих осіб. Врахування цього аспекту є важливим для розуміння обмежень щодо укладення таких угод у справах про домашнє насильство.

Отже, оскільки домашнє насильство шкодить правам та інтересам окремих осіб, а саме, потерпілим, укладення угоди про визнання винуватості можливе лише за умови надання прокурору письмової згоди всіма потерпілими. Щоправда, закон не конкретизує, на що саме дає згоду потерпілий: на факт укладення угоди чи на її умови (кваліфікація, покарання, відшкодування шкоди).

Практика судів щодо укладення угод про визнання винуватості

Суди переважно затверджують угоди про визнання винуватості за наявності письмової згоди потерпілих, що відповідає вимогам статті 469 КПК. Це можна побачити на таких прикладах:

- *«надана письмова згода потерпілої»* — Вирок від 13.02.2020 №206/492/20 Самарський районний суд м. Дніпропетровська;
- *«подала заяву, згідно якої надає прокурору Перечинського відділу Ужгородської окружної прокуратури ОСОБА_4 письмову згоду на укладення угоди про визнання винуватості з обвинуваченим»* — Вирок від 13.01.2022 №304/1523/21 Перечинського районний суд;
- *«надала письмову заяву про її згоду на укладення угоди про визнання винуватості у даному кримінальному провадженні»* — Вирок від 18.01.2022 №308/14980/21 Ужгородський міськрайонний суд.

Проте, в деяких випадках, угоди затверджувалися без прямого зазначення письмової згоди потерпілих у тексті вироку, що може свідчити про недотримання вимог закону або про неповне відображення всіх обставин у судових рішеннях, зокрема, у Вироці від 23.10.2019 №449/749/19 Перемишлянський районний суд, Вироці від 01.02.2022 №289/1840/21 Радомишльський районний суд, Вироці від 12.01.2023 №285/6523/22 Новоград-Волинський міськрайонний суд тощо.

Проміжні висновки

Забезпечення прав потерпілої особи у справах про домашнє насильство є пріоритетним завданням кримінального судочинства.

Для досягнення балансу між інтересами держави, потерпілої особи та обвинуваченого необхідно вдосконалити механізм укладення угод про визнання винуватості, забезпечивши чіткі процесуальні гарантії та визначеність законодавства.

Слід зазначити, що суди загалом дотримуються вимог законодавства під час ухвалення рішень щодо угоди про визнання винуватості.

5.2. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ДІЙОВИМ КАЯТТЯМ

У цьому розділі досліджено специфіку використання статті 45 Кримінального кодексу України, щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям у контексті справ про домашнє насильство.

Зокрема, розглянуто правові основи цієї норми, її зміни та те, як вони вплинули на можливість застосування статті 45 ККУ до злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Проведений аналіз підсвітив тенденції та проблеми, що виникають при реалізації цієї норми, а також дав можливість оцінити її вплив на ефективність боротьби з домашнім насильством в Україні.

Правова основа

Стаття 45 Кримінального кодексу України передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям. Протягом досліджуваного періоду ця стаття зазнала певних змін.

До 1 липня 2020 року звільнення від кримінальної відповідальності могло застосовуватися до осіб, які вперше вчинили злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості, за умови, що вони щиро покаялися, активно сприяли розкриттю злочину та повністю відшкодували завдані збитки або усунули

заподіяну шкоду. Можливість звільнення не застосовувалась для корупційних злочинів.

Після 1 липня 2020 року були внесені зміни до статті. Тепер звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям може застосовуватися до осіб, які вперше вчинили кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин. Вимоги щодо щирого каяття, активного сприяння розкриттю правопорушення та повного відшкодування збитків або усунення шкоди залишилися незмінними.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 45 ККУ В РІЗНІ РОКИ

рік	санкція за ст. 126–1 ККУ	класифікація злочину за ст. 12 ККУ	положення ст. 45 ККУ	можливість застосування ст. 45 ККУ
2019	<ul style="list-style-type: none"> • громадські роботи від 150 до 240 годин; • арешт до 6 місяців; • обмеження волі до 5 років; • позбавлення волі до 2 років 	злочин невеликої тяжкості	особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості	можливо застосувати
2020–2023	те саме, що й у 2019 році	<p>до 01.07.2020: злочин невеликої тяжкості;</p> <p>після 01.07.2020: нетяжкий злочин</p>	<p>до 01.07.2020: особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості...</p> <p>після 01.07.2020: ...кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин</p>	<p>до 01.07.2020: можливо застосувати;</p> <p>після 01.07.2020: не може бути застосовано</p>

Умови застосування статті 45 ККУ

1. Вчинення злочину вперше: Особа не має попередніх судимостей за злочини.
2. Категорія злочину: До 01.07.2020 — злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості; після 01.07.2020 — кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин.

3. Дійове каяття: Особа щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину.
4. Відшкодування збитків: Особа повністю відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду.
5. Виняток: Не застосовується до корупційних кримінальних правопорушень та інших, що визначені законом.

Поняття дійового каяття

Щире каяття характеризує суб'єктивне ставлення винної особи до вчиненого злочину. Воно означає, що особа визнає свою вину за всіма пунктами обвинувачення, дає правдиві свідчення, щиро жаліє про вчинене, негативно оцінює злочин, бажає виправити ситуацію, співчуває потерпілому та демонструє готовність понести заслужене покарання.

Активне сприяння розкриттю злочину означає, що особа допомагає правоохоронним органам у встановленні обставин злочину, надає інформацію про інших учасників (якщо такі є), добровільно видає знаряддя злочину тощо.

Повне відшкодування збитків або усунення шкоди передбачає реальне усунення негативних наслідків злочину. Це може бути повернення майна, компенсація вартості, оплата лікування потерпілого, публічне вибачення тощо.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 45 КК У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

рік	кількість справ про домашнє насильство	кількість укладених угод про визнання винуватості	кількість укладених угод про визнання винуватості
2019	321	4	1,25%
2020	1179	6	0,5%
2021	1654	0	0,0%
2022	1080	0	0,0%
2023	1688	1	0,06%

Підсумовуючи вищевикладене, застосування статті 45 ККУ у справах про домашнє насильство було можливим до 01.07.2020 року. Після цієї дати застосування статті стало неможливим у зв'язку зі зміною класифікації злочину за ст. 126–1 КК України.

З отриманої під час моніторингу інформації, варто зауважити достатньо послідовну практику судів під час розв'язання питання щодо застосування статті 45 КК України, зокрема, приклади правильного застосування статті 45 КК України до 01.07.2020 року:

- *«ОСОБА_4 вперше вчинив злочин, який відноситься до категорії невеликої тяжкості, щиро розкався у вчиненому, що виявилось у його негативному ставленні до вчиненого, визнанні своєї провини та бажанні виправити ситуацію, що виникла з потерпілою, активно сприяв розкриттю злочину, повністю відшкодував завдану ним шкоду, примирившись з потерпілою, не заперечує проти звільнення його від кримінальної відповідальності»* — Ухвала від 29.07.2019 № 300/561/19 Воловецький районний суд.
- *«обвинувачений скоїв кримінальне правопорушення вперше, вину визнає у повному обсязі та у вчиненому щиро кається, активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення, шляхом надання відповідних показань, і за відсутності майнових збитків, існують всі законні підстави для звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 ККУ»* — Ухвала від 20.08.2019 № 306/1333/19 Свалявський районний суд.
- *«Обвинувачений ОСОБА_4 вину у вчиненому визнав повністю, просив звільнити його від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям. При цьому пояснив, що зазначені в обвинувальному акті обставини відповідають дійсності, щиро розкаюється у вчиненому, висловлював щирий жаль з приводу вчиненого, неодноразово просив вибачення у потерпілої, змінив своє ставлення до неї, просив задовольнити його клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності»* — Ухвала від 02.10.2019 № 680/688/19 Новоушицький районний суд.
- *«ОСОБА_4 від явки до органів слідства, прокурору та суду не ухилявся та не переховувався від вказаних органів, провину у скоєному кримінальному правопорушенні визнав та*

щиросердно розкався, повністю усунув заподіяну шкоду, внаслідок чого потерпіла претензій матеріального та морального характеру до обвинуваченого не має» — Ухвала від 22.05.2020 №932/4494/20 Бабушкінський районний суд м.Дніпропетровська.

Приклади правомірної відмови в застосуванні статті 45 КК України, коли суди відмовляють у застосуванні ст. 45 ККУ, враховуючи, що злочини за ст. 126–1 ККУ є умисними нетяжкими злочинами та не підпадають під умови статті 45 КК після 01.07.2020 року:

- *«Як вбачається із обвинувального акта, ОСОБА_4 обвинувачується у вчиненні умисного кримінального правопорушення, яке передбачене ст.126–1 КК України. Враховуючи наведене, підстави для звільнення обвинуваченого ОСОБА_4 від кримінальної відповідальності за ст. 126–1 КК України, на підставі ст.45 КК України, відсутні» — Постанова від 01.04.2021 №944/503/21 Яворівський районний суд.*
- *«Враховуючи, що злочин, передбачений ст. 126–1 КК України, у вчиненні якого обвинувачується ОСОБА_4 не є необережним нетяжким злочином, ОСОБА_4 не може бути звільнений від кримінальної відповідальності у зв'язку із дійовим каяттям на підставі ст. 45 КК України» — Ухвала від 08.11.2021 №439/1706/21 Бродівський районний суд.*

Водночас, в рішеннях деяких судів є і приклади некоректного застосування статті 45 ККУ після 01.07.2020, коли після змін у законодавстві, застосування статті 45 ККУ до злочинів за ст. 126–1 КК України стало неможливим, оскільки ці злочини не підпадають під категорію кримінальних проступків або необережних нетяжких злочинів. Наприклад, суд помилково класифікував злочин за ст.126–1 ККУ як кримінальний проступок, що дозволило йому застосувати ст. 45 ККУ для звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності — Ухвала від 10.12.2020 №716/1556/20 Заставнівський районний суд та проігнорував класифікацію злочину як умисного та помилково застосував статтю 45 ККУ для звільнення кривдника від відповідальності — Ухвала від 15.03.2023 №453/792/22 Сколівський районний суд.

Проміжні висновки

До 01.07.2020 року застосування статті 45 ККУ у справах про домашнє насильство було можливим, оскільки злочин за ст. 126–1 ККУ класифікувався як злочин невеликої тяжкості.

Після 01.07.2020 року застосування статті 45 ККУ стало неможливим, оскільки злочин за ст. 126–1 ККУ класифікується як умисний нетяжкий злочин, що не підпадає під умови статті.

Некоректне застосування статті 45 ККУ деякими судами після 01.07.2020 року свідчить про можливі помилки у кваліфікації злочину або неправильне тлумачення норм закону.

Правомірна відмова у застосуванні статті 45 ККУ демонструє усвідомлення судами змін у законодавстві та правильне застосування норм ККУ.

5.3. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПРИМИРЕННЯМ ВИННОГО З ПОТЕРПІЛИМ

Домашнє насильство є серйозним злочином, що посягає на права та свободи людини, завдаючи фізичних, психологічних та моральних страждань потерпілим. Одним із механізмів, передбачених кримінальним законодавством України, для звільнення від кримінальної відповідальності, є стаття 46 Кримінального кодексу України (ККУ), що встановлює можливість звільнення у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Цей розділ аналізує практику застосування статті 46 ККУ у справах про домашнє насильство, звертаючи увагу на правову основу, статистичні дані та особливості використання цієї норми.

Застосування статті 46 ККУ у справах про домашнє насильство потребує уважного та відповідального підходу з боку судів. Врахування законодавчих змін, міжнародних стандартів та прав потерпілих є ключовими для забезпечення справедливості та запобігання повторним випадкам насильства.

Правова основа

Стаття 46 ККУ передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані збитки або усунула заподіяну шкоду. Нижче наведено порівняння редакцій статті, що діяли у різні періоди.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 46 ККУ В РІЗНІ РОКИ

рік	санкція за ст. 126–1 ККУ	класифікація злочину за ст. 12 ККУ	положення ст. 46 ККУ	можливість застосування ст. 46 ККУ
2019	<ul style="list-style-type: none"> • громадські роботи від 150 до 240 годин; • арешт до 6 місяців; • обмеження волі до 5 років; • позбавлення волі до 2 років 	злочин невеликої тяжкості	особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості	можливо застосувати
2020–2023	те саме	01.01-30.06.2020: злочин невеликої тяжкості; після 01.07.2020: нетяжкий злочин	до 01.07.2020: особа, яка вперше вчинила злочин невеликої тяжкості або необережний злочин середньої тяжкості... після 01.07.2020: вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин	до 01.07.2020: можливо застосувати; після 01.07.2020: не може бути застосовано

Пояснення до таблиці:

до 1 липня 2020 року злочин за ст. 126-1 ККУ класифікувався як злочин невеликої тяжкості й оскільки злочин належав до категорії злочинів невеликої тяжкості, а стаття 46 ККУ дозволяла звільнення від кримінальної відповідальності у разі примирення з потерпілим — її можливо було застосовувати.

після 1 липня 2020 року злочин за ст.126–1 ККУ класифікується як умисний нетяжкий злочин. Стаття 46 ККУ в новій редакції передбачає звільнення лише для осіб, які вчинили кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин. Можливості застосування статті 46 ККУ немає, оскільки домашнє насильство є умисним нетяжким злочином, і стаття 46 ККУ не передбачає звільнення для таких злочинів.

Статистичні дані застосування статті 46 ККУ у справах про домашнє насильство:

2019	36 звільнених	11,18% від загальної кількості справ
2020	140	11,86%
2021	37	2,23%
2022	8	0,74%
2023	7	0,41%

Високий відсоток звільнень у 2019–2020 роках можна пояснити тим, що до 1 липня 2020 року стаття 46 ККУ могла бути застосована до злочинів за ст.126–1 ККУ.

Значне зниження кількості звільнень у 2021–2023 роках пов'язане зі змінами в законодавстві, які унеможливили застосування статті 46 ККУ до умисних нетяжких злочинів, здійснених після набрання чинності нової редакції КК України, якими є випадки домашнього насильства.

Практика застосування статті 46 ККУ

Зазвичай, у справах щодо домашнього насильства після 01.07.2020 року, суди застосовують ст. 46 КК у зв'язку з тим, що суд вдається до положень статті, що були чинними, та діяли на момент вчинення кривдником інкримінованого кримінального правопорушення — до 01.07.2020 року.

Є також випадки, коли прокуратура успішно оскаржує безпідставне звільнення за 46 КК України — Ухвала від 03.07.2023 №453/774/23 Львівського апеляційного суду, у якій, через неправильну класифікацію злочину, апеляція скасувала ухвалу суду про звільнення кривдника від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням та призначила справу до нового розгляду.

Водночас, попри законодавчі зміни, деякі суди й далі помилково застосовували статтю 46 КК України після 1 липня 2020 року:

1. Неправильна класифікація злочину, як необережного або ігнорування необережності, як форми умислу:

- Ухвала від 15.02.2021 №347/985/20, Косівського районного суду, в якій суд помилково класифікує злочин за ст. 126–1 ККУ як необережний нетяжкий злочин;
- рішення, в яких суд ігнорує приписи статті 46 КК, якими зазначено саме про необережний нетяжкий злочин, прибираючи

слово «необережний» зі своїх висновків, зокрема — Ухвала Косівського районного суду Івано-Франківської області у справі №347/127/21 від 18.02.2021, Ухвала від 18.10.2022 №336/3968/22 Шевченківський районний суд м.Запоріжжя, Ухвала від 12.04.2023 №199/2880/23 Амур-Нижньодніпровський районний суд м. Дніпропетровська, Ухвала від 05.03.2021 №351/1708/20 Снятинський районний суд, Ухвала від 13.03.2023 №526/2377/22 Гадяцький районний суд.

2. Помилкове визначення належності злочину за ст.126–1 ККУ до кримінальних проступків — Ухвала від 23.02.2021 №550/1579/20, Чутівський районний суд, Ухвала від 02.08.2021 №286/406/21 Овруцького районного суду, а також схоже формулювання використав і Новозаводський районний суд м. Чернігова у своїй Ухвалі від 25.10.2021 №751/5770/21.

3. Застосування застарілої редакції статті 46 ККУ — Ухвала від 18.05.2021 №723/306/21, Сторожинецького районного суду, в якій суд посилався на редакцію статті, що втратила чинність.

4. Застосування вільного трактування статті 46 КК України або визначення факту примирення головним аргументом:

- Ухвала від 11.05.2022 №154/1157/22, Володимир-Волинського міського суду, в якій суд замість формулювання ст. 46 КК «... кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин...» використовує «кримінальне правопорушення, або необережний нетяжкий злочин...»;
- рішення суду, в яких головними аргументами є примирення, притягнення до кримінальної відповідальності вперше та не враховуються класифікація злочину — Ухвала від 13.03.2023 №526/2377/22 Гадяцького районного суду та Ухвала від 12.04.2023 №199/2880/23 Амур-Нижньодніпровського районного суду м.Дніпропетровська.

Проміжні висновки

1. Застосування статті 46 ККУ у справах про домашнє насильство після 1 липня 2020 року щодо злочинів, вчинених після 01.01.2020 року є неправомірним, оскільки злочин за ст. 126–1 ККУ є умисним нетяжким злочином, а стаття 46 ККУ не передбачає звільнення для таких випадків.

2. Зниження кількості звільнень за статтею 46 ККУ у 2021–2022 роках свідчить про усвідомлення судами змін у законодавстві та необхідності правильного застосування норм права.

3. Помилки судів у застосуванні статті 46 ККУ могли призвести до безкарності кривдників та повторних актів насильства, що є неприпустимим з погляду захисту прав потерпілих.

5.4. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ З ПЕРЕДАЧЕЮ ОСОБИ НА ПОРУКИ

Цей розділ має на меті проаналізувати практику застосування статті 47 Кримінального кодексу України (ККУ) щодо звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки у справах про домашнє насильство. Особливу увагу приділено правовій основі застосування цієї статті, її еволюції та специфіці використання у випадках злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Застосування статті 47 ККУ у справах про домашнє насильство є складним і чутливим питанням. Необхідно забезпечити баланс між правами обвинуваченого на реабілітацію та захистом прав потерпілих, враховуючи міжнародні стандарти та зобов'язання України.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 47 ККУ

рік	санкція за ст. 126–1 ККУ	класифікація злочину за ст. 12 ККУ	положення ст. 47 ККУ
2019	<ul style="list-style-type: none"> • громадські роботи від 150 до 240 годин; • арешт до 6 місяців; • обмеження волі до 5 років; • позбавлення волі до 2 років 	злочин невеликої тяжкості	особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, та щиро покаялася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки
2020–2023	те саме	01.01-30.06.2020: злочин невеликої тяжкості; після 01.07.2020: нетяжкий злочин	особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості... після 01.07.2020: ...вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин...

Правова основа

Стаття 47 ККУ передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, у зв'язку з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації. У таблиці наведено порівняння статті у редакціях, які діяли у 2019 році та після 1 липня 2020 року.

Умови застосування статті 47 ККУ:

- Клопотання колективу: Колектив підприємства, установи чи організації повинен ініціювати передачу особи на поруки та надати відповідне клопотання до суду.
- Щире каяття: Обвинувачений повинен визнати свою вину та щиро покаятися у вчиненому злочині.
- Відсутність заперечень: Зазвичай враховується позиція потерпілого та прокурора щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності.
- Обмеження: Стаття не застосовується до корупційних злочинів та деяких інших категорій правопорушень, зазначених у законі.

Статистика застосування статті 47 ККУ у справах про домашнє насильство

У таблиці нижче наведено статистику застосування статті 47 Кримінального кодексу України у справах про домашнє насильство за період з 2019 до 2023 року.

Практика застосування статті 47 ККУ

Загалом, передача на поруки трудовому колективу має відбуватися не тільки у зв'язку із заявою колективу, а і з наданням суду доказів та плану щодо того, які заходи виховного характеру трудовий колектив буде застосовувати до кривдника, з метою його виправлення. На жаль, лише з деяких судових рішень можна зробити висновки щодо виваженого підходу і трудового колективу, і кривдника, і суду, до передачі на поруки.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 47 КК У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

рік	кількість справ про домашнє насильство	кількість укладених угод про визнання винуватості	кількість укладених угод про визнання винуватості
2019	321	0	0%
2020	1179	1	0,08%
2021	1654	7	0,42%
2022	1080	1	0,09%
2023	1688	2	0,12%

Попри те, що стаття 47 ККУ застосовується судами вкрай рідко у справах про домашнє насильство, варто проаналізувати деякі підходи до її застосування:

- кривдника, який працював двірником, передано на поруки трудовому колективу фермерського господарства в Дніпропетровській області, обвинувачений, потерпіла та прокурор не заперечували проти застосування статті 47 ККУ — Ухвала від 09.12.2020 № 195/1761/20, Томаківський районний суд та зазначив «Обвинувачений ОСОБА_3 підтримав дане клопотання, зазначив, що щиро розкаюється у вчиненому ним кримінальному правопорушенні, також зазначив, що йому відомі наслідки закриття кримінального провадження за ст.47 КК України. Прокурор в судовому засіданні не заперечував щодо задоволення клопотання про звільнення обвинуваченого ОСОБА_3 від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею його на поруки трудовому колективу за ст.47 КК України. Потерпіла ОСОБА_5 в судовому засіданні не заперечувала, щодо задоволення клопотання СФГ Скорук А.В. про передачу ОСОБА_3 на поруки трудового колективу та звільнення ОСОБА_3 від кримінальної відповідальності. Пояснила, що ОСОБА_9 виправився останнім часом, не вчиняє домашнього насильства».

Примітка: У 2020 році Верховний Суд у постанові від 22 жовтня 2020 р. у справі № 621/3213/19 висловив правову позицію, що звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 47 ККУ не застосовується, якщо судом не встановлено спроможності трудового колективу здійснювати заходи виховного характеру щодо особи.

- громадська організація «Громадське об'єднання соціальних ініціатив учасників бойових дій, ветеранів військової служби та працівників силових відомств» зобов'язалася здійснювати заходи виховного характеру, залучати обвинуваченого до активної роботи, підвищення кваліфікації та профілактичної роботи — Ухвала від 23.06.2021 №592/2964/21, Ковпаківський районний суд м. Суми в якій зазначено «з Протоколу загальних зборів (конференції) Громадської організації «Громадське об'єднання соціальних ініціатив учасників бойових дій, ветеранів військової служби та працівників силових відомств» від 06.06.2021 вбачається розгляд питання передачі на поруки ОСОБА_3 та одностайне прийняття рішення про взяття на поруки обвинуваченого, обов'язку здійснювати щодо нього заходи виховного характеру і повідомляти уповноважені органи про будь-які випадки ухилення від заходів виховного характеру з боку колективу організації»;
- Бузовицький навчально-виховний комплекс заявив клопотання про взяття на поруки кривдника і суд звільнив кривдника, попри заперечення прокурора та наявність попередніх притягнень за насильство щодо матері — Ухвала від 01.10.2021 №717/1201/21, Кельменецький районний суд, відхиливши доводи прокурора про неможливість звільнення від кримінальної відповідальності, зваживши на те, що «потерпіла в судовому засіданні 14.09.2021 року не заперечувала щодо можливості такого звільнення, коли обвинувачений заявляв клопотання про надання йому можливості подання клопотання трудового колективу про взяття його на поруки та заявляла про небажання притягувати обвинуваченого до кримінальної відповідальності, а лише спонукати його до виправлення».

Примітка: надалі рішення суду було оскаржено прокурором та скасовано апеляційним судом.

- Громадська організація «Ветеранська спілка воїнів АТО «Дрогобиччина» заявила клопотання про взяття на поруки кривдника і хоча потерпіла зазначала, що *«має сумніви щодо належності подальшої поведінки обвинуваченого та переконана, що довіра колективу висловлена йому даремно. Обвинувачений і надалі курить у кухні квартири, щось палить у підвалі, із-за чого сусіди роблять йому зауваження»*, прокурор зазначила, що *«таке клопотання є шансом виправлення обвинуваченого без притягнення до кримінальної відповідальності, яке він має право реалізувати зважаючи на норму ст. 47 КК України. Просила задоволити клопотання»*, а тому суд, врахувавши, що обвинувачений *«зобов'язується виправдати довіру колективу, з'являтися на профілактичні бесіди виховного характеру кожної останньої п'ятниці місяця, не порушувати громадського порядку»*, — ухвалив рішення звільнити його від відповідальності з передачею на поруки. Водночас, в резолютивній частині рішення було зазначено: *«Якщо протягом року з дня передачі ОСОБА_4 на поруки колективу, він не виправдає довіру колективу, ухилитиметься від заходів виховного характеру та порушуватиме громадський порядок, загальні збори колективу можуть прийняти рішення про відмову від поручительства за взятими ними на поруки особу»* — Ухвала від 22.11.2021 № 442/3058/21, Дрогобицький міськрайонний суд.

Проміжні висновки

Практика застосування статті 47 ККУ у справах про домашнє насильство є неоднорідною, і суди повинні ретельно оцінювати можливість звільнення від відповідальності, враховуючи всі обставини справи та права потерпілого.

При застосуванні статті 47 ККУ у справах про домашнє насильство слід враховувати такі особливості:

- Суспільна небезпека злочину: Домашнє насильство має високий ступінь суспільної небезпеки, оскільки посягає на основні права і свободи людини.
- Можливий тиск на потерпілу: У випадках домашнього насильства існує ризик тиску на потерпілу з боку кривдника

або її оточення, з метою отримання згоди на звільнення від відповідальності.

- Міжнародні зобов'язання України: Згідно зі Стамбульською конвенцією, яку Україна ратифікувала, держави зобов'язані забезпечувати ефективне переслідування та покарання за акти домашнього насильства, а застосування альтернативних заходів, таких як медіація чи примирення, не рекомендується.

5.5. ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У ЗВ'ЯЗКУ ЗІ ЗМІНОЮ ОБСТАНОВКИ

У цьому розділі ми досліджуємо специфіку застосування статті 48 Кримінального кодексу України, що передбачає можливість звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки, в контексті справ про домашнє насильство за період 2019–2023 років. Аналізуючи законодавчі зміни, судову практику та реальні приклади з українських судів, ми прагнемо виявити тенденції та проблеми, що виникають при реалізації цієї норми. Особливу увагу приділено аргументам, що найчастіше використовуються судами для обґрунтування звільнення кривдників від відповідальності, таким як: припинення вживання алкоголю, зміна місця проживання, погіршення стану здоров'я та інші. Розділ також розглядає реакцію органів прокуратури та апеляційних судів на такі рішення.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки є важливим інструментом у кримінальному праві, що дозволяє враховувати індивідуальні обставини кожної справи. У контексті домашнього насильства його застосування потребує особливої обережності та ретельного аналізу, щоб забезпечити захист прав потерпілих та попередити можливі повторні злочини.

Правова основа

Стаття 48 ККУ передбачає можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки. Нижче наведено порівняння основних положень статті у редакціях, що діяли у 2019 році та після 1 липня 2020 року.

Редакція до 01.07.2020	Редакція після 01.07.2020 (станом на сьогодні)
<p>Стаття 48. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки Особу, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження, внаслідок зміни обстановки, вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною</p>	<p>Стаття 48. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки Особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім..., може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження, внаслідок зміни обстановки, вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.</p>

Застосування статті 48 КК було можливим протягом усього досліджуваного періоду, враховуючи умови застосування статті 48 ККУ:

- вчинення злочину вперше.
- категорія злочину: злочин невеликої або середньої тяжкості, а після 01.07.2020 нетяжкий злочин або кримінальний проступок.
- на час кримінального провадження, внаслідок зміни обстановки, вчинене діяння втратило суспільну небезпечність або особа перестала бути суспільно небезпечною.
- не застосовується до корупційних кримінальних правопорушень та інших, визначених законом.

Відповідно до статистики застосування статті 48 ККУ у справах про домашнє насильство, спостерігається тенденція до збільшення застосування статті 48 ККУ у справах про домашнє насильство з 2020 по 2022 роки.

Загальні положення щодо застосування статті 48 ККУ

Застосування статті 48 ККУ є правом, а не обов'язком суду. Суд розв'язує питання про звільнення від кримінальної відповідальності у кожному конкретному випадку, враховуючи характер і ступінь суспільної небезпечності злочину, тяжкість заподіяної шкоди, час, який минув з моменту вчинення злочину, та обставин, що свідчать про зміну обстановки.

ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 48 КК У СПРАВАХ ПРО ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

рік	кількість справ про домашнє насильство	кількість випадків застосування ст. 48 ККУ	відсоток застосування ст. 48 ККУ
2019	321	0	0%
2020	1179	6	0,51%
2021	1654	20	1,21%
2022	1080	11	1,02%
2023	1688	17	1,01%

Загалом, під час судового дослідження потрібно відмежовувати, яка з обставин, згаданих в статті 48 КК, має значення безпосередньо в кожному конкретному випадку — чи це діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною, адже саме вони підлягають дослідженню під час судового розгляду для правомірного застосування ст. 48 КК.

Зміна обстановки, що призводить до втрати суспільної небезпечності діяння, передбачає значні зміни в соціально-економічних, політичних чи духовних основах суспільства, що відбуваються незалежно від волі правопорушника. Це робить небезпечними не лише конкретний злочин, а й схожі дії. Такі зміни зазвичай передують декриміналізації певних діянь, а до цього можуть застосовуватися положення статті 48 ККУ. Зміни можуть охоплювати всю країну або окремі території, організації чи установи.

Під зміною обстановки, яка призводить до того, що особа, що вчинила злочин, більше не є суспільно небезпечною, розуміються об'єктивні зміни в життєвих умовах цієї особи. Такі зміни позитивно впливають на особу та свідчать про її неготовність вчиняти кримінальні правопорушення в майбутньому. У новому оточенні морально-юридична оцінка особи суттєво змінюється, і стає недоцільним застосовувати кримінально-правові заходи до винної особи. Визначення, що особа більше не є суспільно небезпечною, можливе лише після комплексного аналізу її життєвих обставин та їхнього впливу на поведінку.

В теорії, звісно, інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки є важливим механізмом гуманізації кримінального права, спрямованим на справедливе та економне застосування кримінальних репресій. Його правильне застосування дозволяє судовій системі ефективно реагувати на зміни в суспільстві та забезпечувати баланс між правами обвинуваченого та захистом суспільних інтересів.

Проте, в багатьох рішеннях, що були предметом дослідження, суд досить поверхнево досліджує зміну обстановки й застосовує підставу для звільнення за 48 КК без достатніх аргументів на користь того, що обвинувачений більше не є суспільно небезпечним.

Обставина щодо втрати діянням суспільної небезпечності — не застосовується судами окремо. Але зрідка в рішеннях ми натрапляємо на об'єднання в одну аргументацію: і втрату діянням суспільної небезпечності, і той факт, що особа перестала бути суспільно небезпечною. Водночас предметом дослідження «зміни обстановки» є лише зміни умов життя особи.

Такі неточності можна спостерігати в:

- Ухвалі від 19.10.2023 №348/1039/23 Надвірнянського районного суду — *«вчинене ОСОБА_4 діяння втратило суспільну небезпечність, а сам обвинувачений перестав бути суспільно небезпечною особою»;*
- Ухвалі від 05.12.2023 №369/11380/21 Києво-Святошинського районного суду *«...обвинувачений усвідомив неправомірний характер своїх дій, щиро розкався у вчиненому, має позитивні характеристики за місцем проживання, суд вважає, що на час розгляду справи діяння вчинене ОСОБА_4 втратило суспільну небезпечність, і його особа перестала бути суспільно небезпечною...»;*
- Ухвалі від 01.11.2023 №610/302/22 Новомосковського міськрайонного суду *«...судом роз'яснено обвинуваченій ОСОБА_6, що за фактом домашнього насильства, за яким, згідно з обвинувальним актом, вона обвинувачується, на час кримінального провадження, внаслідок зміни обстановки, а саме: вона раніше не судима, вперше вчинила нетяжкий злочин, з потерпілим примирилась та налагодила з ним сімейні стосунки, конфлікти припинилися, вчинене нею діяння*

втратило суспільну небезпечність та ця особа перестала бути суспільно небезпечною, що є підставою для звільнення її від кримінальної відповідальності...»;

- Ухвалі від 18.11.2020 №347/1746/20 Косівського районного суду «*ОСОБА_4* вперше вчинив нетяжкий злочин, після його вчинення щиро покаювся, активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення, на час кримінального провадження, внаслідок зміни обстановки, у зв'язку із примиренням із потерпілою, вчинене ним діяння втратило суспільну небезпечність та обвинувачений перестав бути суспільно небезпечним»;
- Ухвалі від 29.09.2022 №683/2274/22 Старокостянтинівського районного суду «*...обвинувачений ОСОБА_5* раніше не судимий, після вчинення кримінального правопорушення (злочину) щиро розкався, активно сприяв розкриттю кримінального правопорушення (злочину), припинив злочинну діяльність по відношенню до матері, став на шлях виправлення. За таких обставин суд приходять до переконання, що вчинене кримінальне правопорушення (злочин) втратило суспільну небезпечність, а обвинувачений *ОСОБА_5* перестав бути суспільно небезпечним».

Практика та основні аргументи, використані судами для застосування статті 48 ККУ

1. Припинення вживання алкоголю — це одна з найрозповсюдженіших підстав, які суди використовують як аргументацію. Іноді це єдиний аргумент, що свідчить про зміну в життєвих умовах обвинуваченого. Відповідні рішення можна побачити на таких прикладах:

- Ухвала від 25.09.2020 №304/592/20 Перечинський районний суд: «*обвинувачений змінив умови свого життя та перестав вживати алкогольні напої*»;
- Ухвала від 21.01.2021 №726/1162/20 Садгірський районний суд м. Чернівці: «*Обвинувачений припинив злочинну діяльність по відношенню до матері став на шлях виправлення, перестав зловживати спиртними напоями, примирився з потерпілою*»;
- Ухвала від 03.03.2021 №526/1190/20 Гадяцький районний суд: «*обвинувачений змінив умови свого життя та перестав*

вживати алкогольні напої... Суд також погоджується з тим, що обставини, які склалися у обвинуваченого на момент вчинення кримінального правопорушення, були тимчасовими і такими, що були результатом вживання алкогольних напоїв та відповідно слугували поштовхом до скоєння кримінального правопорушення...».

2. Зміна місця проживання — ще одна з обставин, яку використовують суди, аргументуючи так зміну життєвих обставин обвинуваченого, що він перестає бути суспільно небезпечним:

- Ухвала від 12.10.2020 №950/1850/20 Лебединський районний суд: *«обвинувачений на даний час виїхав до м. Києва та з потерпілою ОСОБА_5 не проживає, він перестав бути суспільно небезпечним».*
- Ухвала від 14.07.2021 №591/3731/21 Зарічний районний суд м. Суми: *«обвинувачений вперше притягується до кримінальної відповідальності, перестав проживати разом з потерпілою, немає підстав вважати, що він у подальшому вчинить тотожний або однорідний злочин і таким чином він перестав бути суспільно небезпечною особою»;*
- Ухвала від 17.11.2022 №201/7907/22 Жовтневий районний суд м. Дніпропетровська — *«обвинувачений ОСОБА_5 та потерпіла ОСОБА_4 більше не проживають разом, на даний час за заявою останньої триває процес розлучення та усі суперечності між ними вирішені, суд вважає, що обстановка в межах кримінального провадження №12022046650000663 змінилася та обвинувачений перестав бути суспільно небезпечним для потерпілої»;*
- Ухвала від 25.08.2022 №353/518/22 Тлумацький районний суд — *«Згідно показань обвинуваченого і потерпілої фактичні сімейні відносини між ними припинені, на даний час вони проживають окремо, що виключає можливість повторного вчинення обвинуваченим кримінальних правопорушень щодо потерпілої».*

3. Погіршення стану здоров'я (хвороба обвинуваченого) — ця обставина може визнаватися судом як обставина, що зменшує його суспільну небезпечність:

- Ухвала від 05.10.2020 № 454/1071/20 Сокальський районний суд в якій зазначено, що обвинувачений з потерпілою *«проживають разом, остання здійснює догляд за ним, оскільки такий тяжко захворів»*;
- Ухвала від 01.04.2021 № 272/454/20 Андрушівський районний суд — обвинуваченого звільнено від кримінальної відповідальності за клопотанням прокурора, який аргументував його, зокрема тим, що: *«обвинувачений ОСОБА_4 хворіє онкологічним захворюванням, у зв'язку з чим він перестав бути суспільно небезпечним»*;
- Ухвала від 13.06.2023 № 739/1030/22 Новгород-Сіверський районний суд: *«З досліджених у судовому засіданні медичних документів вбачається, що на час розгляду справи обвинувачений має ряд захворювань, зокрема й хронічний гепатит «С», при цьому стан його здоров'я після вчинення злочину істотно погіршився. З пояснень потерпілої вбачається, що з моменту вчинення злочину обвинувачений свою поведінку змінив, жодних фактів неправомірної поведінки по відношенню до неї не було, хоча з часу вчинення кримінального правопорушення минуло більше десяти місяців»*.

4. Працевлаштування та позитивні зміни в поведінці — суди враховують працевлаштування обвинуваченого та позитивні зміни в його поведінці як свідчення того, що він перестав бути суспільно небезпечним:

- Ухвала від 29.04.2021 № 521/4450/21 Малиновський районний суд м. Одеси: *«потерпіла ОСОБА_5 заявила клопотання про звільнення її сина обвинуваченого ОСОБА_6 від кримінальної відповідальності за вчинення вказаного злочину, мотивуючи клопотання тим, що вони примирилися, її син знайшов роботу, забезпечує сім'ю...»*;
- Ухвала від 28.05.2021 № 624/367/21 Кегичівський районний суд: *«потерпіла ОСОБА_5 заявила клопотання про звільнення її чоловіка — обвинуваченого ОСОБА_4 від кримінальної відповідальності за вчинення вказаного злочину, мотивуючи клопотання тим, що вони примирилися, її чоловік знайшов роботу, забезпечує сім'ю»*;

- Ухвала від 08.04.2021 №476/40/21 Єланецький районний суд — «ОСОБА_4 вперше вчинив нетяжкий злочин, примирився з потерпілою, повністю визнав свою вину у вчиненні інкримінованого йому кримінального правопорушення, щиро розкався у скоєному, змінив умови свого життя, перестав вживати алкогольні напої, працевлаштувався...», а тому суд «враховує соціальну поведінку обвинуваченого, який після вказаних обставин не притягувався ні до кримінальної, ні до адміністративної відповідальності, відтак усвідомив неправомірність вчиненого ним відносно колишньої дружини діяння. Вказане свідчить, що на момент розгляду даного кримінального провадження у суді має місце зміна обстановки у вигляді того факту, що ОСОБА_4 перестав бути суспільно небезпечним через об'єктивні зміни умов його життєдіяльності, які позитивно і суттєво впливають на нього і свідчать про те, що він не вчинятиме подібних кримінально-караних діянь у майбутньому, а також те, що його виправлення можливе без застосування заходів кримінального покарання».

5. Служба в Збройних Силах України є унікальним аргументом, що використовується судами, як зміна обстановки обвинуваченого у зв'язку зі службою в Збройних Силах України, що свідчить про його переоцінку життєвих цінностей та зниження суспільної небезпечності:

- Ухвала від 30.11.2023 №369/7489/22 Києво-Святошинського районного суду: «Фактами об'єктивної зміни зовнішньої обстановки, яка оточує обвинуваченого ОСОБА_9 суд визнає: — проходження обвинуваченим служби в ТРО, яке пов'язано з постійним здійсненням захисту населення, охороною та обороною важливих об'єктів, а також боротьбою зі збройними формуваннями противника, що постало потужним імпульсом до його змін і усвідомлення повноти відповідальності перед своєю країною, своїми близькими та одночасною стабілізацією у нього неагресивної психологічної моделі поведінки, також і у приватних стосунках, відповідального ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, зокрема до викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі жінок і чоловіків та виховання дітей; — припинення подружніх відносин із потерпілою ОСОБА_7, ускладнення

яких в минулому сприяло вчиненню злочину та відсутність, на даний час, виникаючих раніше, між ними суперечностей, що, в свою чергу, виключає можливість повторного вчинення обвинуваченим аналогічних кримінальних правопорушень; — поліпшення стосунків із потерпілим, ОСО-БА_13, яке відображається у наданні допомоги, здійсненні постійної опіки та достатнє провадження часу із сином, зокрема: спільне зайняття спортом в спортивному гуртку».

Також суди відмовляють у звільненні, якщо не вбачають реальної зміни обстановки:

- Вирок від 05.10.2022 №752/10852/23 Голосіївський районний суд м. Києва «на переконання суду, обставини того, що ОСО-БА_5 після 01.05.2023 не вчиняв домашнє насильство відносно свого батька є свідченням завершення його продовжаного злочину через усвідомлення протиправності та кримінальної карності вчиненого, а не зміною обстановки. Припинення вживання алкоголю у цьому разі слід розглядати як те, що обвинувачений став на шлях виправлення та недоцільно прирівнювати до зміни обстановки»;
- Ухвала від 14.08.2022 №758/8320/22 Подільський районний суд м. Києва — «Наведені стороною захисту доводи про визнання обвинуваченим своєї вини, щире каяття, не судимий, примирився з потерпілим і останній до нього претензій не має, можуть свідчити про наявність у його діях обставин, що пом'якшують покарання, проте не є зміною обстановки в розумінні статті 48 КК України, а відтак і підставою для звільнення його від кримінальної відповідальності».

Проміжні висновки

Суди використовують різні аргументи для застосування статті 48 ККУ у справах про домашнє насильство, зокрема, припинення вживання алкоголю, зміна місця проживання та припинення спільного побуту з потерпілою, погіршення стану здоров'я обвинуваченого, працевлаштування та позитивні зміни в поведінці, поліпшення стосунків з потерпілою.

Застосування статті 48 ККУ є дискусійним питанням, оскільки домашнє насильство має високий ступінь суспільної небезпеки.

Деякі суди вважають, що зміна обстановки може знизити суспільну небезпечність особи, водночас інші відхиляють такі клопотання.

Важливість індивідуального підходу. Кожна справа потребує ретельного аналізу обставин та оцінювання, чи справді зміна обстановки вплинула на суспільну небезпечність особи.

5.6. ВІДМОВА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗАКРИТТЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Цей розділ має на меті проаналізувати практику застосування пункту 7 частини 1 статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) щодо закриття кримінального провадження у справах про домашнє насильство на підставі відмови потерпілого від обвинувачення. Особлива увага приділена правовій основі застосування цього пункту, його еволюції та специфіці використання у випадках злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

Забезпечення ефективного правосуддя у справах про домашнє насильство вимагає від судів, прокурорів та слідчих особливої уваги до деталей та обставин кожної справи. Важливо, щоб правозастосовчі органи діяли з урахуванням як національного законодавства, так і міжнародних стандартів, спрямованих на захист прав потерпілих від домашнього насильства.

Правова основа

Пункт 7 частини 1 статті 284 КПК передбачає можливість закриття кримінального провадження у разі, якщо:

- *«7) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник, відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення...»*

Водночас з 11 січня 2019 року цей пункт доповнено винятком:

- *«...крім кримінального провадження щодо злочину (з 03.07.2020 — кримінального правопорушення), пов'язаного з домашнім насильством».*

рік	санкція за ст. 126–1 ККУ	класифікація злочину за ст. 12 ККУ	положення п.7 ч.1 ст. 284 КПК	можливість застосування відмови потерпілого для закриття кримінального провадження
2019	<ul style="list-style-type: none"> • громадські роботи від 150 до 240 годин; • арешт до 6 місяців; • обмеження волі до 5 років; • позбавлення волі до 2 років 	злочин невеликої тяжкості	з 11.01.2019 року: ...крім кримінального провадження щодо злочину, пов'язаного з домашнім насильством	не може бути застосовано з 11.01.2019 року
2020–2023	те саме, що й у 2019 році	до 01.07.2020: <ul style="list-style-type: none"> • злочин невеликої тяжкості після 01.07.2020: <ul style="list-style-type: none"> • нетяжкий злочин (кримінальне правопорушення) 	після 03.07.2020: ...крім кримінального провадження щодо кримінального правопорушенн, пов'язаного з домашнім насильством	не може бути застосовано

Умови застосування пункту 7 частини 1 статті 284 КПК:

1. Відмова потерпілого від обвинувачення: Потерпілий або його представник (у випадках, передбачених КПК) відмовляється від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.
2. Обмеження щодо домашнього насильства: Закриття провадження не допускається у кримінальних провадженнях щодо злочинів або кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Протягом 2019–2022 років спостерігається тенденція до зниження застосування пункту 7 частини 1 статті 284 КПК у справах про домашнє насильство:

Умови застосування пункту 7 частини 1 статті 284 КПК:

1. Відмова потерпілого від обвинувачення: Потерпілий або його представник (у випадках, передбачених КПК) відмовляється від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.
2. Обмеження щодо домашнього насильства: Закриття провадження не допускається у кримінальних провадженнях щодо злочинів або кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством.

Протягом 2019–2022 років спостерігається тенденція до зниження застосування пункту 7 частини 1 статті 284 КПК у справах про домашнє насильство:

ЗАСТОСУВАННЯ ПУНКТУ 7 ЧАСТИНИ 1 СТАТТІ 284 КПК

рік	кількість справ про домашнє насильство	кількість випадків застосування п.7 ч.1 ст.284	відсоток застосування
2019	321	25	7,79%
2020	1179	29	2,46%
2021	1654	9	0,54%
2022	1080	4	0,37%
2023	1688	1	0,06%

Практика застосування пункту 7 частини 1 статті 284 КПК

Аналіз виокремлених судових рішень, підсвічує випадки неправомірного закриття кримінальних проваджень у справах про домашнє насильство, на підставі відмови потерпілого від обвинувачення, попри законодавчу заборону.

В таких рішеннях суд посилається на приписи статті щодо відмови від обвинувачення у кримінальному провадженні, у формі приватного обвинувачення, й ігнорує виняток — злочини/правопорушення, пов'язані із домашнім насиллям. Це можна побачити на прикладі таких рішень:

- Ухвала від 19.03.2019 №300/239/19 Воловецького районного суду;
- Ухвала від 27.08.2019 №759/13630/19 Святошинський районний суд м. Києва;
- Ухвала від 10.09.2019 №753/13002/19 Дарницький районний суд м.Києва;
- Ухвала від 12.02.2020 №555/10/20 Березнівський районний суд.

В деяких випадках суд застосовував п.7 ч.1. ст.284 у справах, що були об'єднані, наприклад, об'єднання кримінального провадження за ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження) та провадження за статтею 126–1 (домашнє насильство). В таких випадках кримінальне провадження закривалося на підставі п.7 ч.1. ст.284 КПК України, у зв'язку із відмовою потерпілого від обвинувачення лише щодо кримінального правопорушення, передбаченого ч.1 ст. 125 КК України, як, наприклад, це було зроблено Першотравневим районним судом м. Чернівці у справі №725/6121/19.

Проте, ця практика почала змінюватися у 2022 році та у 2023 році набула геть іншого вигляду. Тепер, якщо кривдника було обвинувачено за 125 та 126–1 КК України, й потерпіла заявляла клопотання щодо відмови від обвинувачення, то суд відмовляв у задоволенні такого клопотання, оскільки пов'язував обидва правопорушення із домашнім насильством, як, наприклад, Ухвала від 14.12.2023 №533/1150/23 Козельщинський районний суд.

Окремо варто зупинитися на практиці, що стала передумовою вищевказаного і з'явилася внаслідок касаційного перегляду рішення у справі №453/225/19 під час аналізу судом поняття «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», та його застосування в судовій практиці.

Стислий виклад обставин розгляду справи:

- Обставини справи: Обвинувачений завдав потерпілій кілька ударів, спричинивши легкі тілесні ушкодження.
- Кваліфікація: Дії обвинуваченого були кваліфіковані за частиною 2 статті 125 ККУ.
- Рішення першої інстанції: Трускавецький міський суд заклав провадження на підставі пункту 7 частини 1 статті 284 КПК у зв'язку з відмовою потерпілої від обвинувачення.
- Апеляційне рішення: Львівський апеляційний суд залишив рішення без змін, вважаючи, що заборона закриття провадження стосується лише злочинів, передбачених статтею 126–1 ККУ.
- Касаційна скарга прокурора: Прокурор стверджував, що поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» охоплює не лише статтю 126–1 ККУ, але й інші злочини, якщо вони містять ознаки домашнього насильства.

За результатами касаційного розгляду (Постанова від 12.02.2020 № 453/225/19 Верховний Суд. Касаційний кримінальний суд), об'єднана палата дійшла висновку, що *«злочином, пов'язаним з домашнім насильством, є будь-яке кримінальне правопорушення, яке містить ознаки домашнього насильства за Законом України Про запобігання та протидію домашньому насильству»*. Суд встановив, що заборона закриття провадження щодо злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, застосовується лише за умови, що обвинувачення було пред'явлено з відповідними обставинами й обвинувачений мав можливість захищатися. В цьому випадку в обвинувальному акті не було вказано, що злочин пов'язаний з домашнім насильством. Судом зазначено, *«згідно зі ст. 1 Закону України від 7 грудня 2017 року N 2229-VIII “Про запобігання та протидію домашньому насильству” під домашнім насильством розуміється діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Водночас у п. “b” ст. 3 Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі Стамбульська конвенція) визначає домашнє насильство як всі акти фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, які відбуваються в лоні сім'ї чи в межах місця проживання або між колишніми чи теперішніми подружжями або партнерами, незалежно від того, чи проживає правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні або незалежно від того, чи проживав правопорушник у тому самому місці, що й жертва, чи ні»*.

Тобто, заборона закриття кримінального провадження за відмовою потерпілого стосується всіх злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. Однак для її застосування необхідно, щоб обвинувачений був проінформований про такий характер обвинувачення. На практиці це означатиме, що слідчі органи мають детально відображати в обвинувальних актах всі обставини, що можуть впливати на хід провадження.

Оскільки в обвинувальному акті не було зазначено, що діяння обвинуваченого пов'язані з домашнім насильством, суд залишив рішення без змін.

В цій справі додаткової уваги заслуговує окрема думка судді — суддя не погодився з тим, що для застосування заборони закриття провадження необхідно, щоб в обвинувальному акті було прямо зазначено про зв'язок з домашнім насильством.

Суддя аргументує, що суд має самостійно встановити, чи пов'язаний злочин з домашнім насильством, навіть якщо це не вказано в обвинувальному акті. Це не порушує права обвинуваченого на захист, оскільки він має можливість висловити свої аргументи та заперечення.

Суддя стверджує, що:

- Заборона закриття провадження у справах, пов'язаних з домашнім насильством, має імперативний характер і не може бути обійдена лише через те, що в обвинувальному акті не зазначено про зв'язок злочину з домашнім насильством.
- Суд має обов'язок встановити всі обставини, необхідні для правильного застосування процесуального закону, навіть якщо вони не відображені в обвинувальному акті, особливо коли мова йде про захист прав потерпілих від домашнього насильства.
- Підхід об'єднаної палати підриває ефективність законодавства щодо запобігання домашньому насильству, оскільки дозволяє закривати провадження у справах, де фактично відбувалось домашнє насильство, але це не було формально зазначено в обвинувальному акті.

Наведений приклад демонструє, що формальне невказання в обвинувальному акті зв'язку з домашнім насильством може призвести до закриття провадження, навіть якщо об'єктивно злочин має такий характер.

Аналіз судової практики підсвітлює позицію судів стосовно того, що в разі, якщо особа обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством, то це унеможливорює закриття кримінального провадження на підставі п.7

ч.1 ст.284 КПК України, хоча правопорушення кваліфіковане за ч.1 ст.125 КК України.

Така позиція викладена, зокрема, в Ухвалі від 22.01.2020 №676/6980/19 Кам'янець-Подільського міськрайонного суду - в цій справі суд відмовив у задоволенні клопотання потерпілої щодо закриття кримінального провадження у зв'язку з відмовою від підтримання приватного обвинувачення. Водночас дії обвинуваченого були кваліфіковані за ч.1 ст.122 КК України (Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження). Суд встановив, що злочин, у якому обвинувачується кривдник, пов'язаний із домашнім насильством, оскільки потерпілий є батьком цивільної дружини обвинуваченого, з якою обвинувачений спільно проживає та має дитину.

Аналогічний підхід міститься і в інших судових рішеннях, наприклад, в Постанові від 02.02.2021 №734/3749/20 Козелецького районного суду та Ухвалі від 15.04.2022 №175/289/21 Дніпропетровського районного суду.

Водночас деякі судові рішення демонструють розуміння судами практики та порядку застосування пункту 7 частини 1 статті 284 щодо правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством і відмовляють у задоволенні клопотань потерпілих щодо відмови від обвинувачення, зокрема, це видно з таких судових рішень:

- Ухвала від 09.02.2022 №761/38784/20 Шевченківський районний суд м. Києва;
- Ухвала від 09.06.2021 №544/907/21 Пирятинський районний суд;
- Ухвала від 17.06.2021 №237/1441/21 Мар'їнський районний суд;
- Ухвала від 01.05.2023 №522/17693/22 Приморський районний суд м. Одеси;
- Ухвала від 02.05.2023 №365/107/23 Згурівський районний суд;
- Ухвала від 08.08.2023 №709/324/23 Чорнобаївський районний суд.

Проміжні висновки

Заборона закриття проваджень за відмовою потерпілого: пункт 7 частини 1 статті 284 КПК містить імперативну норму, що забороняє закриття кримінальних проваджень у справах, пов'язаних з домашнім насильством, на підставі відмови потерпілого від обвинувачення.

Суди мають враховувати обставини справи: Незалежно від того, чи зазначено в обвинувальному акті зв'язок злочину з домашнім насильством, суди повинні самостійно встановлювати наявність ознак домашнього насильства, аналізуючи фактичні обставини справи.

Захист прав потерпілих: Такий підхід забезпечує ефективний захист прав потерпілих та відповідає міжнародним зобов'язанням України щодо запобігання та протидії домашньому насильству.

Зміни у судовій практиці: З 2021 року спостерігається тенденція до більш правильного застосування пункту 7 частини 1 статті 284 КПК, що свідчить про підвищення рівня обізнаності суддів щодо особливостей проваджень у справах про домашнє насильство.

4. ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

6.1. ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Загальна динаміка справ про домашнє насильство (розділ 3.1):

З 2019 до 2021 року спостерігається значне зростання кількості справ про домашнє насильство, що може бути пов'язаним з підвищенням обізнаності населення про наявність цієї проблеми та усвідомленням, що держава пропонує механізми захисту.

У 2022 році кількість справ зменшується, що, ймовірно, пов'язано з повномасштабним вторгненням росії в Україну, евакуацією населення та зміною пріоритетів державних установ.

У 2023 році спостерігається нове зростання кількості справ, що може свідчити про стабілізацію ситуації та відновлення роботи судової системи.

Ключові показники по регіонах (розділ 3.2):

Регіони, що приймали значну кількість внутрішньо переміщених осіб (Львівська, Закарпатська області), показують зростання кількості справ про домашнє насильство. У регіонах, постраждалих від бойових дій (Донецька, Луганська, Херсонська області), кількість справ значно знизилася. Відмінності між регіонами можуть бути пов'язані з внутрішньою міграцією та особливостями регіональної судової практики.

Вплив глобальних подій (розділ 3.3):

Пандемія COVID-19 (2020–2021) призвела до зростання кількості справ про домашнє насильство через ізоляцію, фінансові труднощі та стрес.

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну (2022) спричинило тимчасове зниження кількості справ, але у 2023 році кількість справ знову зросла. Масова міграція жінок до Європи вплинула на внутрішню статистику, зменшуючи кількість потенційних потерпілих, які могли б звернутися до українських судів.

Аналіз видів покарань (розділ 4):

Громадські роботи є найпоширенішим видом покарання, що може свідчити про тенденцію до призначення менш суворих санкцій та орієнтацію на ресоціалізацію кривдників.

Спостерігається нерівномірність у застосуванні різних видів покарань між регіонами, що може свідчити про відсутність стандартизованого підходу.

Зростає кількість призначень покарань таких як обмеження та позбавлення волі, що може свідчити про більш суворий підхід судів до домашнього насильства.

Аналіз окремих напрямків правозастосувальної практики (розділ 5):

Угоди про примирення та визнання винуватості. Суди загалом дотримуються вимог законодавства, але є випадки, коли суди затверджують угоди, без дослідження від кого виходила ініціатива. Схожа ситуація з угодами про визнання винуватості — в деяких випадках угоди затверджувалися без явного зазначення письмової згоди потерпілих у тексті вироку, що може свідчити про недотримання вимог закону.

Звільнення від кримінальної відповідальності. Після змін у законодавстві (01.07.2020) застосування статей 45 (дійове каяття) та 46 (примиренням винного з потерпілим) ККУ у справах про домашнє насильство стало неможливим, але деякі суди й далі неправомірно їх застосовують.

Звільнення у зв'язку зі зміною обстановки. Суди іноді застосовують статтю 48 ККУ, але часто без достатнього обґрунтування, що може призводити до безкарності кривдників.

Відмова потерпілого від обвинувачення: Попри законодавчу заборону, деякі суди закривають провадження на цій підставі, ігноруючи характер злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

6.2. РЕКОМЕНДАЦІЇ

Удосконалення законодавства:

Розглянути можливість внесення змін до статті 48 ККУ, обмеживши або заборонивши її застосування до злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, враховуючи їхній високий ступінь суспільної небезпеки.

Забезпечити чіткі законодавчі норми, що унеможливають звільнення кривдників від кримінальної відповідальності на підставах, що суперечать міжнародним стандартам та зобов'язанням України.

Підвищення кваліфікації суддів та працівників правоохоронних органів:

Організувати спеціалізовані тренінги та семінари для суддів, прокурорів та слідчих щодо особливостей розгляду справ про домашнє насильство, зокрема, правильного застосування норм кримінального та кримінального процесуального законодавства.

Підвищити обізнаність про міжнародні стандарти та зобов'язання України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Розробити методичні рекомендації для суддів та працівників правоохоронних органів щодо особливостей призначення покарань у справах про домашнє насильство.

Забезпечення прав потерпілих:

Гарантувати доступ до якісної правової допомоги та підтримувати їх на всіх стадіях кримінального провадження.

Забезпечити ефективний механізм захисту потерпілих від можливого тиску або маніпуляцій з боку кривдників, під час укладення угод або інших процесуальних дій.

Посилення контролю за застосуванням угод:

Судам ретельно перевіряти добровільність та ініціативу потерпілих при укладенні угод про примирення та визнання винуватості.

Забезпечити, щоб угоди відповідали вимогам законодавства та не порушували права потерпілих.

Прокурорський нагляд:

Прокурорам активніше використовувати право на оскарження неправомірних судових рішень, що суперечать законодавству та міжнародним стандартам.

Забезпечити належний нагляд за дотриманням законності на всіх стадіях кримінального провадження у справах про домашнє насильство.

Моніторинг та аналіз практики:

Систематично моніторити судову практику у надалі, у справах про домашнє насильство, для виявлення проблемних аспектів та їхнього майбутнього вирішення.

Проводити регулярний аналіз статистичних даних для оцінювання ефективності заходів, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству.

Громадське інформування та освіта:

Розробити та впровадити інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення обізнаності населення про проблему домашнього насильства та механізми захисту.

Додати до освітніх програм питання запобігання домашньому насильству та формування ненасильницької моделі поведінки.

Співпраця з громадськими організаціями:

Залучати неурядові організації до процесу надання допомоги потерпілим, розроблення та реалізації програм реабілітації кривдників.

Підтримувати ініціативи, спрямовані на створення притулків та центрів допомоги для жертв домашнього насильства.

6.3. ВИСНОВОК

Домашнє насильство залишається гострою соціальною проблемою в Україні. Аналіз судової практики показав, що, попри певні позитивні зрушення, є серйозні прогалини в законодавстві та його застосуванні. Для ефективної протидії домашньому насильству необхідні скоординовані дії всіх гілок влади, підвищення професійної компетентності суддів та працівників правоохоронних органів, а також активна участь громадянського суспільства. Впровадження запропонованих рекомендацій сприятиме зміцненню правової системи, забезпеченню справедливості та захисту прав потерпілих.

РЕЦЕНЗІЯ

Аналітичний звіт незалежно оцінила докторка юридичних наук, професорка Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» Марія Менджул. Внаслідок оцінювання, були надані ключові зауваження та рекомендації щодо вдосконалення звіту.

Зокрема, було зазначено, що звіт охоплює широкий спектр судових рішень з усіх регіонів країни, що забезпечує репрезентативність даних та сприяє поглибленому розумінню судової практики у справах про домашнє насильство. Особливо підкреслюється важливість вивчення призначених покарань та частоти їхнього застосування, що є важливим для вдосконалення правозастосовної практики. Водночас рецензентка звертає увагу на необхідність детальнішого аналізу застосування правових механізмів звільнення від кримінальної відповідальності, таких як: угоди про примирення та дійове каяття, оскільки ці інструменти можуть іноді використовуватися з порушенням прав потерпілих.

У звіті також відзначено, що після змін у законодавстві 2020 року перекваліфікація домашнього насильства як «нетяжкого злочину» обмежила можливість звільнення від відповідальності за примиренням або дійовим каяттям, що є позитивною тенденцією, в контексті посилення відповідальності кривдників.

Завершуючи оцінювання, рецензентка висловлює конструктивні пропозиції щодо покращення законодавства у сфері домашнього насильства, зокрема, необхідність посилення уваги судів до питання добровільності угод про примирення та усунення наявних законодавчих прогалин, що впливають на ефективність захисту постраждалих.